

یک مشت از مخلوط اعضای گیاهان فوق را باید در یک لیتر آبجوش وارد کرده به مدت ۵ دقیقه، دم کنند و پس از صاف کردن به صورت غرغره به کار برند (Reymond Dextréit). میوه غالب Rubus های ایران به مصارف تعدیه به صورت خام و یا پخته و یا تهیه مربا می رسد.

از بین Rubus های داروئی که در فوق بدانها اشاره شد، منحصرأ R. caesius در نواحی زیر در ایران می روید.

محل رویش - گرگان: رباطقلی. مازندران: بین کینج و دشت نظیر در ۸۰۰-۱۳۳۰ متری، دره چالوس در ۲۰۰۰ متری. گیلان: لاهیجان، آستارا. آذربایجان، کردستان: بین بانه و پلاکه در ۱۷۰۰-۱۹۰۰ متری. بختیاری، لرستان: کشور در ۱۵۰۰ متری کرمان. خراسان یک چنار. اطراف تهران: پس قلعه و کرج.

انواع خاردار این گیاهان دارای اسامی محلی زیر می باشند:

لم (Lam) در نور، لام در شیرگاه و میاندره، تمیش دونه در آمل، تموش، بورتیکان در رامیان، ولش Valach در گیلان، همدل در آستارا، کره تیف در لاهیجان، تمیشه بور در طوالش، تمشک در تهران، تمش در مازندران، تورکک در کردستان (Fl. Iran).

Rosa gallica L.

فرانسه : R. de France ، R. de champagne ، R. de Provins ، Rosier rouge
انگلیسی : Gallische rose ، French - rose ، Provins - rose ، Red - rose
ایتالیائی : Rosa d' orto ، R. di giardino ، Rosa mistica ، Rosa domestica
فارسی : گل سرخ - عربی : وعاط، ورد احمر، حوجم

درختچه کوچکی به ارتفاع ۲-۳ سانتیمتر تا ۱ متر و گاهی بیشتر است. غالباً در زمینهای آهکی نواحی مختلف اروپا و جنوب غربی آسیا می روید بعلاوه در بسیاری نواحی به منظور بهره برداری از گلبرگ آن، پرورش می یابد. وارپته ها و نژادهای مختلف دارد. نوع مورد استفاده آن برای مصارف درمانی، متفاوت گیاه مذکور و وارپته ای از آن به نام *Var. officinale Thory* ذکر گردیده است.

برروی ساقه این گیاه دو نوع خار متفاوت: یکی خمیده، نسبتاً بزرگ و منتهی به نوک بسیار تیز و دیگری نازک، کوچک، ظریف و واقع در بین تارهای غده ای دیده می شود. خارهای مذکور بتدریج که ساقه گیله مسن می گردد، از آن جدا شده می افتند. برگهای آن مرکب از ۷

برگچه دنداندار، پوشیده از تارهای غده ای و دارای دمبرگ دراز و منتهی به دو استیپول است که قسمت انتهائی دمبرگ را فرا می گیرد. گلهای آن، معمولاً به وضع منفرد برروی ساقه ها ظاهر می شود. رنگ آنها قرمز زیبا و بوی

ش ۸۷ - Rosa gallica: سرشاخه گلدار (اندازه طبیعی)

آنها معطر و مطبوع است. نمونه های پرورش یافته این گیاه، گلبرگهایی به تعداد مضاعف یا زیادتر دارند.

نوع وحشی این گیاه، بطور فراوان در مدیترانه و ارمنستان می روید و از آنجاست که به نواحی شمال اروپا، بر اثر پرورش مداوم، انتشار یافته است. در نواحی مختلف آسیا و ایران نیز فراوان می روید.

قسمت مورد استفاده این گیاه، غنچه های رسیده ولی ناشکفته و عاری از کاسه گل آن است. هر قدر رنگ آن قرمزتر باشد، تانن آن زیادتر است.

چیدن غنچه های گیاه باید در زمانی صورت گیرد که غنچه ها، رشد کامل حاصل کرده و نزدیک به مرحله باز شدن باشند. پس از جمع آوری غنچه ها، کاسه گل و پرچم ها و ناخالصی های دیگر را از گلبرگ جدا می نمایند. معمولاً قاعده گلبرگها که به ناخنک منتهی می شود باید از آن جدا گردد ولی چون این کار زحمت زیاد دارد بندرت اقدام به آن می نمایند.

برای خشک کردن غنچه ها باید آنها را به صورت قشرناز کمی در محل سایه دار گسترانید و یا تحت اثر گرمای ملایمی قرار دارد.

اگر عمل خشک کردن، به صورت مذکور و با دقت صورت گیرد، گلبرگها برای مدتی نسبتاً طولانی، رنگ خود را حفظ خواهند نمود.

بوی آنها معطر و مطبوع و طعم آنها قابض و کمی تلخ است.

گلبرگهای این گیاه را برای آنکه بهتر محفوظ بماند باید در شیشه های دربسته و در محل خشک و تاریک نگهداری کرد. اگر عمل خشک کردن گلبرگها، در اتوو و در گرمای ۳۵ درجه صورت گیرد، عطر آنها بهتر حفظ می شود. برعکس اگر گلبرگها در هوای آزاد خشک گردند، چون حشرات به سوی آنها جلب می شوند، معمولاً آلوده تخم آنها می گردد.

ترکیبات شیمیائی - گلبرگ این نوع گل سرخ دارای تانن، اسید گالییک، کوئرستین، یک ماده رنگی مربوط به گلوکزیدی به نام سیانین cyanine به صورت یک ترکیب آلی، کمی اسانس و مواد چرب است.

دم کرده گلهای مذکور که رنگ مایل به قرمز دارد، اگر تحت اثر اسیدها قرار گیرد، رنگ قرمز تیره پیدا می کند. قلیائیات آنرا به رنگ سبز شفاف در می آورد. تحت اثر زاج، رنگ بنفش شرابی پیدا می کند و پرکلور آهن آنرا به صورت رسوب سبزرنگی ته نشین می سازد.

نمونه مرغوب این گل سرخ، نوعی از آن است که رنگ کاملاً قرمز، طعم قابض و بوی ملایم و مطبوع دارد.

خواص درمانی - گلبرگهای این گل سرخ دارای اثر قابض ملایم می باشد و استیاز آن از سایر داروهای مشابه آن است که بوی ملایم و مطبوع نیز همراه دارد.

در مصارف داخلی می توان آنرا در اسهالهای مزمن، ترشحات مهبلی، خونریزیهای عادی، اخلاط خونی و غیره بکار برد. به علت دارا بودن تانن، سابقاً استفاده زیاد از آن در مداوای مسلولین، بعمل می آمده است و چنین بنظر می رسد که از این لحاظ، باید آنرا داروی مفیدی برای این گونه بیماران بحساب آورد. برای این منظور به عنوان یک داروی مقوی، گل قند برای مسلولین مبتلا به سل رویی به کار برده می شود.

امروزه از گلبرگهای گل سرخ مذکور، بیشتر در استعمال خارج استفاده بعمل می آورند. از دم کردن آن در آب، لوسیونی تهیه می شود که از آن به صورت غرغره، کولیر قابض و شستشوی زخمها استفاده بعمل می آورند زیرا در التیام زخمها، تومورهای سرد و رفع خونریزها و ترشح مواد مخاطی مؤثر است. غرغره دم کرده آن درد گلو را رفع می کند.

بهداشت پوست

آب گل سرخ که از دم کردن ۴ مشت گلبرگ خشک شده گیاه در یک لیتر آبجوش به دست آمده باشد، پس از صاف کردن، اثر مقوی و قابض ملایم در پوست ظاهر می کند. بهمین علت از آن برای پاک کردن آرایش صورت و یا به صورت لوسیون برای حفظ طراوت پوست صورت و گردن استفاده می شود. آب گل سرخ به صورت کمپرس نیم گرم نیز بر روی پوست صورت و گردن اثر داده می شود.

در مواردی که استفاده از آن به صورت کولیر به منظور رفع ورم چشم باشد باید دم کرده را با آب مقطر تهیه کرد در حالی که در موارد دیگر مانند تهیه کمپرس گرم و یا ضحاد جهت رفع تومورها و غیره، بیشتر دم کرده آن در شراب مورد توجه می باشد.

صور دارویی - دم کرده ۱۰ تا ۲۰ در هزار گلبرگهای خشک شده به مقدار یک فنجان قبل از هر غذا - شربت حاصل از ۳ تا ۶ گرم گلبرگ در یک لیتر آب و مقداری قند - گل قند (از ۷۵۰ گرم قند و ۲۵۰ گرم غنچه رسیده و تازه تهیه می شود).

از گلبرگ این گل سرخ در تهیه نوعی عسل و سرکه به نامهای عسل رزا Miel rosat و سرکه رزا Vinaigre rosat (به حالت رقیق شده جهت غرغره و یا به صورت شستشوی مهبلی) و همچنین کنسرو جهت استفاده به صورت اکسیپیان در تهیه حب ها نیز استفاده بعمل می آید.

سرکه رزا (Vinaigre rosat)

گلبرگهای خشک گل سرخ	۶۰ گرم
سرکه قرمز طبیعی	۷۵۰ "

گلبرگها را به مدت یک هفته در سرکه می خیسانند و گاهگاه بهم می زنند سپس صاف کرده، صاف شده آنرا به مقدار یک قاشق سوپخوری در یک لیوان آب گرم جهت شستشوی دهان و به صورت غرغره مورد استفاده قرار می دهند. مقدار مصرف آن جهت شستشوی مهبلی یک و نیم قاشق سوپخوری از آن در یک لیتر آب نیم گرم است. به حالت رقیق شده نیز بعنوان یک محلول آرایشی به کار می رود.

فرمول سرکه روزا طبق دستور کد کس ۱۸۸۴ کمی با آنچه که ذکر شد اختلاف دارد. فرمول اخیر شامل ۱۰ گرم گلبرگ گل سرخ، ۲۰ گرم اسید استیک کریستالیزابل و ۹۸۰ گرم سرکه سفید است. گلبرگها را به مدت ۱۰ روز در مخلوط سرکه و اسید استیک کریستالیزابل بخوبی می‌خیسانند و سپس صاف می‌کنند. این سرکه اثر قابض دارد و مانند سرکه قبلی بصورت خیلی رقیق شده به عنوان محلول آرایشی می‌تواند مورد استفاده قرار گیرد.

محل رویش - این گیاه در نواحی شمالی ایران مانند گرگان، مینودشت، حاجی‌لر و نواحی مختلف البرز می‌روید.

در بعضی کتب علمی وجود آن در ایران با تردید ذکر شده است (Flora Irania, N. 15 2.24)

Rosa canina L.

R. campestris Sw. ، R. canescens Baker

فرانسه : R. des haies، Eglantier، Rosier des chiens، آلمانی: Heckenrose، Hundrose

انگلیسی: Dog-rose، Dog-briar، Bird-briar، ایتالیایی: Rosa del siepi، Cynorrodo

فارسی: **نسترن** - عربی: ورد السیاح، ورد بری، ورد الصینی (Ward es ssini)

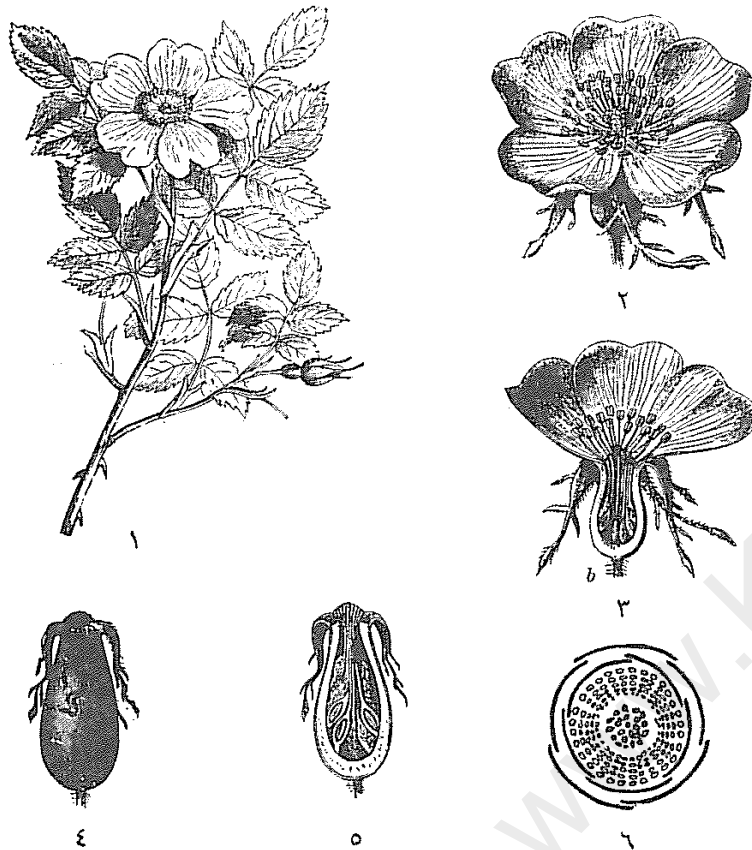
تحت این نام واریته‌ها و فرمهای متنوعی از گیاه مذکور گروه‌بندی می‌گردد که تفکیک آنها از یکدیگر کاری بسیار مشکل است.

عموماً گیاهانی به صورت درختچه‌های کوچک به ارتفاع ۲ تا ۳ متراند که بتفاوت در حاشیه جنگلها، بیشه‌ها، گودالها و اماکن نظیر آنها یافت می‌شوند. برگهای آنها منقسم به ۵ تا ۷ برگچه بی‌کرنک یا کرکدار و منتهی به استیپولهای است که در برگهای شاخه‌های فوقانی، فاقد ناحیه آزاد ولی در برگهای تحتانی، دارای دو قسمت آزاد به حالت نسبتاً قائم است. گلهای آنها به رنگهای مختلف گلی، سفید مایل به گلی یا سفید و دارای حالت منفرد و یا مجتمع به صورت گل‌آذین دیهیم است. کاسبرگها و گلبرگهای این گیاهان مانند انواع دیگر گل سرخ، در بالای برجستگی کوزه‌ای شکلی دیده می‌شود که درون آن، برچه‌های متعدد جای دارند. پس از انجام عمل لقاح در گل، جدار برجستگی کوزه‌ای شکل، ضخیم و قرمز رنگ شده، مواد مختلف ذخیره می‌نماید و Cynorrhodon نامیده می‌شود^(۱).

۱- نام Cynorrhodon بتفاوت به نهنج فرورفته و کوزه‌ای شکل و همچنین به گونه مذکور اطلاق می‌گردد.

جدار داخلی قسمت کوزه‌ای شکل، دارای الیاف باریک، نازک و ابریشمی است و در آن، فنده‌های متعدد بیضوی زاویه‌دار و بسیار سخت جای دارد که میوه حقیقی گیاهاند.

سیمورودون، پس از خشک شدن، حالت سخت به خود می‌گیرد. رنگ آن در این هنگام قهوه‌ای قرمز، بوی آن ضعیف و طعم آن قابض، کمی شیرین و اسیدی است.

ش ۸۸ - Rosa canina - ۱- سرشاخه گلدار (۱/۴ اندازه طبیعی) ۲ و ۳ گل و برش قائم آن ۴ و ۵- میوه و برش قائم آن (اندازه طبیعی) ۶- دیاگرام

ترکیبات شبه‌میائی - قسمت گوشتدار جدار سیمورودون، دارای اسیدهای مختلفی مانند اسید سیتریک، اسید مالیک، قند، تانن و ویتامین C به مقدار زیاد است.

دانه‌اش دارای ماده‌ای با اثرسمی و ۸ تا ۱۰ درصد روغن است که در صورت استخراج، حالت روان، رنگ زرد و کم و بیش قرمز و بوی مطبوع دارد. وزن مخصوص آن در گرمای ۱۵ درجه بین ۰.۹۱۶ و ۰.۹۲۹ است.

خواص درمانی - قسمت گوشتدار و کوزه‌ای شکل (سینورودون)، به علت دارا بودن تانن، ویتامین C و مواد مختلف دیگر، اثر ضد اسکوربوت، قابض و سدر دارد از این جهت در رفع حالت اسهالی مخصوصاً در مسلولین، اخلاط خونی، انقباض غیر ارادی باهیچه‌های معده، بیماریهای ناشی از التهاب و ورم کلیه‌ها، دردهائی که به علت پیدایش سنگ کلیه عارض می‌شود و غیره می‌تواند بکار رود. بر اثر سدر بودن نیز می‌توان از آن در موارد مختلف بدون آنکه عمل تحریک‌کننده بر روی مجاری ادرار داشته باشد، استفاده بعمل آورد.

جوشانده قسمت گوشتدار سینورودون، مشروط بر آنکه عمل جوشاندن بیش از ۱۰ دقیقه طول نکشد، به علت دارا بودن مقدار کافی از ویتامین C، در رفع عوارض ناشی از کمبود این ویتامین در بدن، اثر بسیار مفید ظاهر می‌کند. از قسمت گوشتدار سینورودون به صورت مختلف در تهیه کمپوت، مارسالاد و غیره استفاده بعمل می‌آورند.

تارهای درون سینورودون، اگر بر روی پوست بدن اثر داده شود، ایجاد خارش شدید می‌نماید. بررسیهای مختلف نشان داده‌است که مصرف تارهای مذکور به علت اثر تحریک‌کننده که دارد، چون موجب دفع کرم می‌شود (Ciazin) از این جهت می‌توان از آن جهت دفع اسکاریدها در اطفال استفاده بعمل آورد.

بر روی شاخه‌های این گل سرخ، گاهی بر اثر گزش نوعی حشره (*Rhodites rosae L.*) Cynips برجستگی کوچکی، پوشیده از تار و به رنگ سبز مایل به قرمز به نام **ده‌گار** به وجود می‌آید که اثر درمانی بهم دارد.

بررسی‌هایی که بر روی ده‌گار بعمل آمده، معلوم داشته‌است که اثر مقوی و رفع عرق در مسلولین دارد به علاوه مصرف آن به طور محسوس موجب کاهش آلبومین در ادرار و ازدیاد مقدار ادرار می‌شود. برای آن اثر آرام‌کننده نیز قائل‌اند.

دم کرده برگ و گل نسترن جهت شستشوی زخم‌ها و اولسرها، سوختگی‌ها و در درمان آنها به کار می‌رود.

صور داروئی - دم کرده .۰ در هزار قسمت کوزه‌ای شکل، به عنوان قابض و آرام‌کننده و جوشانده آن مشروط بر آنکه بیش از ده دقیقه نجوشیده باشد به عنوان ضد اسکوربوت بکار می‌رود. جوشانده .۰ در هزار آن که مدت جوشاندن طولانی باشد بطوری که محلول، به نصف حجم اولیه تقلیل یابد به عنوان سدر و گرد آن به مقدار .۰۵ ر. تا .۰۶ گرم به عنوان ضد اسکوربوت مصرف می‌شود.

تارهای درون قسمت کوزه‌ای شکل به مقدار .۰۳ گرم، مخلوط در عسل جهت دفع کرم بکار می‌رود.

از قسمت کوزه شکل (سینورودون)، نوعی شربت قابض و مقوی به صورت زیر طبق فرمول Eng. Fischer تهیه می‌شود:

مقداری سینورودون را مدت ۲ تا ۳ روز در شراب قرمز می‌خیسانند، سپس شراب را صاف کرده، بمقداری قند در آن حل می‌کنند بدون آنکه محلول را بجوش آورند.

از سینورودون، نوعی مارسالاد نیز به صورت زیر تهیه می‌توان کرد:

مقداری سینورودون را که پس از فرارسیدن نخستین سرما چیده شده باشد انتخاب کرده محتویات درون آنها یعنی میوه و تارهای اطراف آنرا بدقت خارج می‌سازند سپس آنها را به قطعاتی تقسیم کرده به هم وزن آنها، قند اضافه و به خوبی له می‌نمایند بطوری که به صورت مخلوط یکنواخت در آید. با این ترتیب چون در مارسالاد حاصل، ویتامین‌ها بطور کامل باقی می‌ماند، اثر درمانی مؤثرتری پس از مصرف آن ظاهر می‌گردد.

از سینورودون نوعی لیکور مقوی نیز به شرح زیر برای مصرف اشخاص مسن تهیه می‌شود:

مقداری سینورودون را معادل حجم یک لیتر، انتخاب کرده آنها را با .۰۰۵ گرم قند به مدت ۱۵ روز تا یک ماه در عرق می‌خوابانند و در جای گرم قرار می‌دهند سپس آنرا صاف کرده، به مصرف می‌رسانند. این لیکور دارای اثر مقوی است و مخلوط مقدار کم آن با آب می‌تواند مورد مصرف اشخاص مسن قرار گیرد.

نسخه جهت دفع سنگهای صفاوی

۰۰	»	برگ توس <i>Betula alla</i>	} (۱)
۰۰	»	<i>Equisetum arvense</i> (دم اسب)	
۱۰	»	فراسیون ابیض <i>Marrubium vulgare</i>	
۱۰	»	میوه اریز <i>Juniperus communis</i>	
۱۰	»	میوه نسترن	
۰۰	»	برگ توس	} (۲)
۰۰	»	<i>Asperula odorata</i>	
۲۰	»	علف هفت بند	
۱۰	»	گزنه	
۱۰	»	ریشه گل قاصد	

اعضای گیاهان هر یک از دو فرمول ۱ و ۲ را جداگانه مخلوط کرده مقدار ۵۰ گرم هر یک از دو مخلوط را بطور جداگانه در یک لیتر آب به مدت ۳ دقیقه بجوشانند و سپس ۱۵ دقیقه دم کنند. مقدار مصرف هر یک از دم کرده‌های دو فرمول مذکور، ۲ تا ۳ لیوان در روز است. مصرف ۲ دم کرده مذکور بطور متناوب باید صورت گیرد یعنی یک روز از دم کرده فرمول (۱) و روز دیگر از دم کرده فرمول (۲) استفاده به عمل آید (Phytoth. Valnet, p 790)

دم کرده ۵۰ در هزار تارهای درون سینورودون به عنوان آرام کننده، مدر و مقوی نیز مورد مصرف قرار می‌گیرد.

محل رویش-گرگان: سینودشت، بین نوده و شاهرود، علی آباد بین شاه پسند سابق و بجنورد، جنگل گلستان در ارتفاعات ۱۰۰۰ متری، آلمه در ۱۵۰۰-۱۷۰۰ متری. مازندران: علمده، نوشهر، دره رود تچن، داسنه‌های شمالی جنگل کندوان، پل زنگوله در ۲۳۰۰-۲۶۰۰ متری، کوه‌های الموت، گیلان: هرزیل، لاهیجان، بین هشتپر و آستارا، ۱۰ کیلومتری مغرب آستارا، اسالم. ۱۰ کیلومتری مغرب مشکین‌شهر. آذربایجان: بین میانه و خلخال در ۱۸۰۰ تا ۲۰۰۰ متری، بین میانه و تبریز، بین خلخال و اردبیل در ۱۴۰۰-۱۷۰۰ متری، مشرق قره‌آقاج، بین سرند و سوفیان در ۱۶۰۰-۱۷۰۰ متری، شمال ما کو، دره قطور در مغرب خوی در ۱۳۰۰-۲۰۰۰ متری شمال غربی ارومیه، قاسلو در ۱۳۰۰-۱۶۵۰ متری، خمسه، بین منجیل و زنجان، تارم در ۸۰۰-۲۰۰۰ متری، کردستان: چهل چشمه در ۴۴ کیلومتری شمال شرقی، سریوان، اطراف سندیج در ۱۵۰۰-۱۶۰۰ متری، همدان، گنج‌نامه، کوه الوند در ۲۱۵۰-۲۳۵۰ متری. کرمانشاه: کوه‌نوه (Neveh)، اصفهان: اخوره (Akhvohreh) در ۱۹۴۰ متری، اراک، بختیاری: سرتنگ محمود در ۱۸۰۰ متری، قشقائی مشرق سمیرم. لرستان: بیشه، درود. فارس: جنوب غربی شیراز، کوه دینار، نزدیک سی سخت، دشت ارژن، اصطهبانات، تل خسروی، کرمان. اطراف تهران، کوه‌های توجال در ۲۳۰۰ متری، پس قلعه، فشنده، گچسر، آب‌علی در ۱۹۰۰ متری، آب‌گرم، قزوین، کرج و غیره.

Rosa damascena Mill.

فرانسسه: Damask rose، R. de tous les mois، Rosier de Damas، انگلیسی:

آلمانی: Damaszenerrose، ایتالیائی: Rosa di Damasco،

فارسی: گل سرخ، گل گلاب، گل سحمدی - عربی: ورد جوری

این نوع گل سرخ برگ‌های مرکب از ۷ و بندرت ۹ برگچه دنداندار دارد و بنظر می‌رسد که نوعی دو رگه ثابت از R. gallica و R. canina باشد. عده‌ای از گیاه‌شناسان نیز

آنرا یک دو رگه ثابت از R. gallica و R. moschata ذکر نموده‌اند. گلبرگ‌های آن، رنگ صورتی روشن، یا سفید دارد.

از گلبرگ‌های آن، اسانس به نام اسانس گل سرخ تهیه می‌شود.

تاریخچه - مدارک تاریخی نشان می‌دهد که تهیه آب مقطر گل سرخ، نخستین بار از ایران آغاز گردید و بعداً از آنجا به نواحی دیگر سرایت کرد. یونانیان قدیم از هنر تهیه اسانس و آب مقطر از گل سرخ، بی اطلاع بودند و منحصراً از گلبرگ تازه این گیاه، عصاره تهیه می‌کردند و یا با وارد کردن گلبرگ‌ها در روغن، روغن‌های معطر از آن بدست می‌آوردند.

تاریخ تهیه آب مقطر گل سرخ، هر قدر که به زمانهای قدیم ارتباط پیدا می‌کند، تهیه اسانس گل سرخ، به قرون اخیر نسبت داده می‌شود.

اسانس گل سرخ، در بصره فوقانی گلبرگ‌ها و درون سلول‌هایی با ظاهر پراکنده جای دارد. در سلول‌های بصره تحتانی گلبرگ‌ها، در محلی که گلبرگ‌های داخلی، از گلبرگ‌های خارجی خود پوشیده می‌گردند نیز این اسانس جمع می‌شود.

معرفی‌های میکروشمیائی مانند اسید اسمیک^۱ نشان می‌دهد که این اسانس به صورت

ماده بیرنگی تمام فضای سلول را پر می‌سازد.

اسانس گل سرخ - این اسانس از گلبرگ‌های گیاه مذکور و گونه‌های دیگری از آن مانند Rosa centifolia، R. moschata و R. alba تهیه می‌شود. دورگه‌ها، واریته‌ها و فرم‌های مختلف گیاهان مذکور نیز در تهیه اسانس بکار می‌روند ولی نوع مرغوب آن از گیاه اصلی یعنی R. damascena بدست می‌آید.

تهیه اسانس گل سرخ در اروپا، نخستین بار توسط Rossi در سال ۱۵۷۴ میلادی صورت گرفت.

اسانس گل سرخ، در گرما، حالت روان دارد ولی تدریجاً که سرد می‌شود و به گرمای ۳ یا ۲۵ ویا ۲۰ (بر حسب نوع اسانس) می‌رسد به صورت پوسته‌های فلس مانند و متبلور در می‌آید. انجماد کامل آن در ۱۵ تا ۲۰ درجه است ولی اگر اسانس از نوع مرغوب باشد، در گرمای ۱۲ درجه منجمد می‌شود. در این حالت اگر شیشهٔ محتوی اسانس انجماد یافته را وارونه نگهدارند، اسانس مذکور به پائین سرازیر نمی‌گردد.

اسانس گل سرخ، مایعی بیرنگ یا مایل به زرد و یا کم و بیش تیره و در برخی انواع مایل به سبز است. از نظر غلظت نیز حالت روغنی نشان می‌دهد. وزن مخصوص آن در گرمای ۲۰ درجه بین ۰.۸۳۰ و ۰.۸۷۰ می‌باشد.

اسانس گل سرخ در الکل گرم حل می‌شود ولی درجه انحلال آن در الکل سرد کم است. بوی اسانس گل سرخ خیلی قوی است ولی اگر به حالت رقیق شده درآید بسیار مطبوع می‌گردد. طعم آن تند و معطر است.

اسانس گل سرخ باید در ظروف در بسته به حالت مملو، دور از نور و در جای سرد نگهداری شود.

اسانس گل سرخ، جهت معطر ساختن و خوش طعم کردن فرآورده‌های داروئی و غذائی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

توکیمبات شبه‌جائی - اسانس گل سرخ از نظر کلی دارای دو قسمت، یکی جامد و دیگری مایع است.

قسمت جامد اسانس گل سرخ، فاقد بومی باشد و استئاروپتن Stearoptène نام دارد. در گرمای ۳۳ درجه نیز ذوب می‌شود.

قسمت مایع اسانس گل سرخ، بوی قوی دارد و اولئوپتن oléoptène نامیده می‌شود. شامل ۵ تا ۷ درصد ژرانیول و ۲ تا ۴ درصد سیترونل لول citronellol است.

ژرانیول Géraniol دارای فرمول $C_{15}H_{18}O$ است و Jacobson آنرا در اسانس پالماروزا Palma rosa کشف کرد.

ژرانیول و سیترونل لول، هر دو حالت مایع و بوی ملایم و بسیار مطبوع شبیه بوی گل سرخ دارند. اسانس انواع مختلف Rosa، به تفاوت دارای فارنه‌سول farnesol اند (۱).

قسمت مایع اسانس گل سرخ، علاوه بر ژرانیول و سیترونل لول، دارای موادی نظیر نرول، Nérol، لینالول، اوژنول Eugénol، سیترال، ال‌دی‌نونیلیک Ald. nonylique و ترکیبات دیگر است.

خواص درمانی - گلبرگهای آن، اثر ملین ملایم دارد. از این جهت برای رفع یبوست کودکان، اشخاص مسن و بیماران در دوره نقامت مصرف می‌شود.

صورداروئی - دم کرده ۶ در هزار گلبرگ در یک لیتر آبجوش (مدت دم کردن ۱ دقیقه) به مقدار ۲ فنجان در روز - شربت حاصل از مخلوط کردن ۶ گرم عصاره روان آن در ۴ و ۵ گرم شربت ساده به مقدار ۲ قاشق سوپخوری هنگام خواب (Dr. J. Valnet, p. 677).

اسانس گل سرخ مصارف درمانی ندارد ولی در فرمول عده زیادی از فرآورده‌های زیبایی، کلدکرم، پمادهای معطر یا ضد عفونی کننده‌ها، مخلوط با سایر اسانسها بکار می‌رود. آبمقطر آن در بهداشت و حفاظت پوست و تهیه فرآورده‌های آرایشی مصرف دارد.

اسانس گل سرخ چون دارای بوی مطبوع است از این جهت در عطر سازی اهمیت فراوان دارد.

۱- رجوع شود به مبحث cymbopogon Nardus از تیره Gramineace

شربت مدر و دفع کننده اسید اوریک (Dr. H. Leclerc)

۱۰۰۰ گرم	ریشه سالسپاری (Smilax officinalis)
» ۶۰	گلبرگ گل سرخ (Rosa damascena)
» ۶۰	گل‌گاو زبان
» ۶۰	برگچه سنا
» ۶۰	میوه انیس سبز
» ۱۰۰۰	قند
» ۱۰۰۰	عسل سفید

بر روی اعضای گیاهان مذکور، مقدار یک لیتر آب جوش ریخته، مدت ۱۲ ساعت به حال خود باقی می‌گذارند سپس قند افزوده یک لیتر آبجوش و عسل بدان وارد می‌کنند و ظرف محتوی آنها را تحت اثر گرمای ملایم قرار می‌دهند بطوریکه تدریجاً، غلظت حاصل نموده به صورت شربت درآید.

مقدار مصرف شربت حاصل که اثر تصفیه کننده خون، مدر و دفع کننده اسید اوریک دارد، ۵ تا ۶ قاشق سوپخوری در روز است (۱).

از گلبرگهای این گل سرخ نیز، سرکه داروئی (۲) به نام سرکه روزا تهیه می‌شود.

جوشانده جهت درمان نفريت مزمن (ورم‌سزمن کلیه)

۵۰ گرم	شیر پنیر Galium verum	} فرمول (۱)
» ۱۰	زیرفون	
» ۲۰	کاکل ذرت	
» ۵۰	Equisetum arvense (دم اسب)	
» ۲۰	گل انگوکولی (Sambucus nigra)	
» ۵۰	میوه نسترن (Rosa canina)	

1 - Guérir par les plantes, Dr. H. Leclerc, R. V. Leclerc, 1954

۲- سرکه‌های داروئی، از تأثیر سرکه بر روی یک یا چند ماده داروئی یا بر روی اعضای مختلف گیاهان که مواد مؤثر قابل انحلال در سرکه دارند به دست می‌آیند. سرکه‌ای نیز که برای اینکار مورد استفاده قرار می‌گیرد، ممکنست سرکه سفید (کدکس) و یا سرکه قرمز (سرکه معمولی) باشد ولی نوع اول بر سرکه قرمز ترجیح دارد. در هر حال باید نوع مرغوب آنها انتخاب شود.

۲۰	گرم	افسنطین	} فرمول (۲)
» ۵۰		شیر پنیر Galium verum	
» ۱۰		علف هفت بند Polygonum aviculare	
» ۲۰		کاکل ذرت	
» ۵۰		مرغ Agropyron repens	
» ۳۰		علف چای	

مقدار ۳ تا ۴ گرم از هر یک از دو فرمول (۱) و (۲) را بطور جداگانه و متناوب در یک لیتر آب ریخته به مدت ۲ دقیقه میجوشانند. سپس ۱۵ دقیقه دم می کنند. مقدار مصرف هر یک از آنها ۲ تا ۳ فنجان در روز است. معمولاً یک روز از فرمول (۱) و روز دیگر از فرمول (۲) باید استفاده کرد.

درفرمول (۲) به جای *Arbutus Uva-ursi* (Valnet, Phyto.) که در ایران یافت نمی شود، کاکل ذرت که همان اثر مدر و دفع رسوبات ادراری را دارد در فرمول وارد شده است. امروزه چنین تصوری نمایند که پرورش این گیاه از قدیم الایام بین مردم کشورهای مختلف معمول بوده است ضمناً بطوری که ذکر شد آنرا دورگه ای از *Rosa gallica L.* و *R. moschata Herrm.* یا *R. phoenicia Boiss.* می دانند.

از *R. centifolia L.* نیز بطوری که ذکر شد، در تهیه اسانس گل سرخ استفاده بعمل می آید. بعلاوه از گلبرگهای تازه آن نوعی آب مقطر تهیه می شود. گلبرگهای خشک شده آن در فرمول بعضی از فرآورده های داروئی مانند شربت سالسپاری کمپوزه وارد است. شربت حاصله از آن، اثر ملین دارد.

این گیاه در همه جا پرورش می یابد. نام عربی آن **ورده کثیرة الورق** است.

R. cymosa Tratt. *، نوعی گل سرخ بالارونده است که در دانه های آفتاب گیر و کنار جاده ها در چین می روید. برگهای مرکب از ۵ برگچه نوک تیز با حاشیه دندانه دارد. گلهای آن کوچک و سفید رنگ است و به حالت مجتمع در راس شاخه ها ظاهر می شود. میوه متورم یا مدور و به رنگ قرمز پس از رسیدن کامل دارد. برگ، ریشه و میوه آن در چین به مصارف درمانی می رسد و از آنها جهت درمان رماتیسم، رفع ناراحتی های مفصلی و به عنوان مدر استفاده می شود. مصرف آن جهت رفع همتوری (وجود خون در ادرار)، جوش و دانه های جلدی و همچنین درد مفاصل بین مردم معمول است. مقدار مصرف برگ، ریشه و میوه گیاه، ۱ تا ۳ گرم به صورت جوشانده در روز است.

Sorbus Boissieri C. K. Schneider

S. Aucuparia L. ، *Pyrus Aucuparia Ehrh.*

فرانسه : Allier, Cormier des chasseurs, Sorbier de Grives, Sorbier des oiseaux
انگلیسی : Mountain ash, Quickbeam, Eberesche, Vogelbeerbaum
ایتالیائی : Sorbo corallino, Sorbastrello, Sorbo degli uccelli, Sorbo salvatico
فارسی : تیس (در نور) - عربی : غیرا

درختچه ای زیبا و دارای برگهای مرکب از ۱۳ تا ۱۹ برگچه دندانه دار و نوک تیز است. گلهای مجتمع آن در حالت غنچه، رنگ قهوه ای روشن و پوشیده از کرک دارد. ولی پس از شکفتن، شیرینی رنگ می شود. میوه اش کوچک، کروی، به قطر یک سانتیمتر و به رنگ قرمز زیباست. در داخل میوه آن، ۳ دانه نوک تیز به رنگ مایل به قرمز جای دارد که دارای ۲ درصد ماده روغنی است.

محل رویش آن بیشتر در نواحی کوهستانی است مخصوصاً اگر جنس زمین آهکی باشد. پراکندگی آن نیز به صورتی است که در نواحی مختلف اروپا، آسیا و ایران می روید. زنبور عسل، نوش خوب و فراوان از آن بدست می آورد. قسمت مورد استفاده گیاه، میوه آن است.

توکیمبات شیهیما ئی - جوانه ها و پوست آن دارای تانن ولوروسرازین *laurocerasine* است. برگ آن، آسیگدالین و تانن دارد.

میوه آن دارای تانن، دکستروز، سوربیتول *sorbitol*، سوربیت (sorbite)، اسیدهای آلی مختلف مانند اسید مالیک، اسید سیتریک، اسید سوکسینیک، اسید سوربیک *ac. sorbique*، اسید پاراسوربیک *ac. parasorbique* (سمی)، الکلهای مختلف، اسید سوربی تانیک *ac. sorbitannique*، اسید پروبیک (به مقدار کم)، اسانس همراه با اسید پاراسوربیک و بشره میوه آن دارای یک ماده قرمز رنگ است

سوربیتول *Sorbitol* (سوربیت *sorbit*)، سوربول *Sorbol*، سوربی کولان *Sorbicolan*، سوربو *Sorbo*، نیویتین *Nivitin*، کولاکسین *cholaxine*، *Karion*، سونیت *Sionit*، سیونون *Sionon*، سوربی لاند *Sorbilande*، دیاکارمون *Diacarmon*)، به فرمول $C_6H_{14}O_6$ و به وزن ملکولی ۱۸۲٫۱۷ است. وجود آن نخستین بار در میوه های رسیده *Sorbus Boissieri* C. K. Sch. (*S. Aucuparia L.*) محقق گردیده، در سیب، گلابی،

گیلاس، آلو، بعضی جلبک‌ها و غیره یافت می‌شود و از آنها استخراج شده است. در صنعت از هیدروژناسیون گلوکز، تحت اثر فشار زیاد و طرق دیگر تهیه می‌شود(1).

سوربیتول، به صورت بلورهای سوزنی شکل، با نیم یا یک ملکول آب متبلور می‌شود. طعم شیرین دارد. شیرینی آن معادل ۶ درصد ساکارز است. به حالت متبلور و آبدار، در گرمای ۱۰۰ درجه ولی به حالت انیدر، در حرارت ۱۱۰-۱۱۲ درجه ذوب می‌شود. در آب به مقدار زیاد (متجاوز از ۸۳ درصد) و در الکل خیلی گرم کاملاً حل می‌گردد. در متانول، ایزوپروپانول Isopropanol، بوتانول Butanol، فنل، سیکلو هگزانول Cyclohexanol، استن و اسیداستیک، محلول است.

در صنعت جهت تهیه سوربوز Sorbose، اسید آسکوربیک و ساختن مواد پلاستیکی، رزین‌ها و غیره به کار می‌رود. همچنین در تهیه جوهرهای نوشتنی و مواد قندی جهت مبتلایان به بیماری قند، مورد استفاده قرار می‌گیرد. در قنادی مصرف دارد.

در مصارف داروئی، به جای قند مورد مصرف قرار می‌گیرد به طوریکه در صنعت دارو-سازی، محلول غلیظ و محتوی ۷ درصد سوربیتول، برای مصارف مختلف، تهیه و در معرض استفاده قرار داده می‌شود. از نظر ایجاد کالری، با قند برابری دارد مانند آنکه در انسان سالم، یک گرم آن، ۳۹۹۴ و لی یک گرم قند نیشکر، ۳۹۴ کالری ایجاد می‌نماید. پس از مصرف، ۷ درصد آن به صورت CO_2 تغییر شکل می‌دهد بدون آنکه گلیسمی خون (مقدار قندخون) تغییر پیدا نماید. از این نظر، مورد استفاده مبتلایان به بیماری قند قرار می‌گیرد. دارای اثر مدر و تنظیم کننده اعمال هضم و عبور مواد از روده است. جذب ویتامین‌ها و مواد مغذی را در فرآورده‌های داروئی تسهیل می‌نماید. سوربیتول به صورت محلول‌های ۵ درصد در شیشه‌های محتوی ۲۰۰، ۵۰۰ و یا ۱۰۰۰ میلی لیتری و همچنین به صورت محلول‌های هیپرتونیک ۱۰ درصد، به حجم‌های مذکور به بازارهای داروئی عرضه می‌شود. هر یک لیتر سوربیتول ۱۰ درصد، معادل ۴۰۰ کالری در بدن ایجاد می‌کند.

سوربوز Sorbose (L-Sorbose، سوربین sorbin، سوربینوز sorbinose)، از تخمیر سوربیتول، با مداخله مخمر *Acetobacter suboxydans* به دست می‌آید(2).

سوربیتول، به فرمول $C_6H_{14}O_6$ و به وزن ملکولی ۱۸۰٫۱۶ است. به صورت بلورهای ارتورومبیک (bisphenoidal) به دست می‌آید. در گرمای ۱۶۵ درجه ذوب می‌شود. به مقادیر

1 - Boye, Chem. Ztg. 82, 657 (1958).

2 - Perlman, J. Chem. Ed. 36, 60 (1959).

زیاد در آب حل می‌گردد ولی در الکل غیر محلول است. شیرینی آن تقریباً معادل ساکارزی باشد. محلول فلهینگ را احیاء می‌کند.

سوربوز، به مصرف تهیه ویتامین C می‌رسد به طوریکه سالیانه تقریباً معادل ۱۰۰۰ تن اسید آسکوربیک از آن تهیه می‌شود.

اسید سوربیک Ac. sorbique، به فرمول $C_6H_8O_6$ و به وزن ملکولی ۱۱۲٫۱۲ است. به صورت نوعی لاکتون به نام اسید پاراسوربیک (parasorbic acid) در *Sorbus Boissieri G. K. Sch.* (S. Aucuparia L.) وجود دارد که ممکن است از آن به دست آید(1). اسید سوربیک به صورت بلورهای سوزنی شکل به دست می‌آید. در گرمای ۱۳۴ درجه ذوب می‌شود. درجه انحلال آن در آب ۳ درجه، معادل ۲۰ درصد، در آب ۱۰۰ درجه، ۳۲۸ درصد، در الکل مطلق (اتانول) و متانول، ۱۲۹ درصد، در اسیداستیک گلاسیال، ۱۱۰ درصد، در استن ۳۹ درصد و در بنزن ۳۳ درصد است.

اسید سوربیک، به عنوان یک عامل جلوگیری کننده از رشد قارچهای مواد غذایی مخصوصاً در نگهداری پنیر به کار می‌رود و اصولاً ماده‌ای است غیر سمی ولی ممکن است تحریکات جلدی مختصر ایجاد نماید. محلول ۱ تا ۳ درصد آن، برای نگهداری و جلوگیری از فساد فرآورده‌های زیبائی و داروئی مصرف دارد.

اسید مالیک Acide malique (اسید هیدروسوسینیک hydrosuccinic acid)، به فرمول $C_4H_4O_6$ و به وزن ملکولی ۱۳۴٫۰۹ است. در اعضای مختلف گیاهان، در زمان معینی از دوره رویش آنها یافت می‌شود زیرا در بعضی از آنها، پس از پیدایش، از بین می‌رود. اسید مالیک، به مقادیر نسبتاً زیاد در سیوه عده زیادی از گیاهان تیره گل سرخ مانند *Sorbus Boissieri G. K. Sch.* (تیس)، سیب، آلو، گلابی، به، گوجه، سماق، تمرهندی و در ریشه و دمبرگ *Rheum* (انواع *Rhubarbe*) و غیره یافت می‌شود.

اسید مالیک نخستین بار در سال ۱۷۸۵ میلادی توسط Scheele (2) کشف گردید. دارای فرم‌های راست، چپ و راسمیک است. نوع معمولی آن، اسید مالیک لوژی می‌باشد. اسید مالیک به حالت متبلور به دست می‌آید. فاقد بو و رنگ است. به مقادیر زیاد در آب و الکل حل می‌شود. بلورهای آن به سهولت به حالت مایع در می‌آیند. در گرمای ۱۰۰ درجه ذوب می‌شود و در ۱۴۰ درجه تجزیه می‌گردد.

استفاده از اسید مالیک برای افزودن به مواد غذایی، به مقادیر مناسب مجاز است.

1 - Hoffman, Ann. 110, 129 (1859).

2 - Dorvault, p. 32, 1982.

ملح مالات دی سدیک آن ، در فرمول نمک Eka که بجای نمک معمولی در رژیم غذایی بدون نمک به کار می رود، وارد می شود.
از دانه گیاه می توان ماده روغنی استخراج نمود که حالت روان ، رنگ زرد مایل به قهوه ای روشن و طعم ملایم دارد.

ش ۸۹ - Sorbus Boissieri : سرشاخه گلدار و مجموعه میوه

وزن مخصوص آن در گرمای ۱۵ درجه ۳۲۹۹۰۰ ، اندیس انکسار آن در همین درجه -
گرم ، ۱۴۷۵۳ و اندیس صابونی آن ۲۰۸ است. از این روغن نمی توان برای مصارف تغذیه
بعامت دارا بودن گلوکزید مولد اسید سیانیدریک استفاده بعمل آورد (Mensier, P. H., p. 538).
میوه آن اگر به صورت خام مصرف گردد به علت دارا بودن مواد سمی ممکن است ایجاد
سمومیت در اطفال بنماید.

خواص درمانی - دم کرده برگ آن اثر مسهلی ملایم و رفع کننده ناراحتی های دستگام
تنفسی مانند سرفه و برونشیت دارد. میوه تازه آن ، مدر ، قاعده آور ، ضد اسکوربوت و بطور ملایم
قابض است.

از میوه آن ، مخلوط باقند ، نوعی مارمالاد تهیه می شود که در موارد کمی دفع ادرار و دفع
سنگ کلیه و همچنین دیسانتری و قولنج های کلیوی استفاده می شود.
از شیر تازه ویا پخته میوه آن برای رفع سرفه ، گرفتگی صدا ، اسهال ، دیسانتری ، رماتیسم ،
حالات نزله ای مختلف و بیماریهای سینه استفاده بعمل می آید.
از تقطیر میوه های تخمیر یافته آن ، نوعی مشروب الکلی به نام کیرش Kirsh تهیه
می شود. و دکای روسی دارای مقداری از آن است.
محل رویش - مازندران ، دره چالوس در ۲۲۰۰ - ۲۴۰۰ متری ، کلاردشت ، پل زنگوله ،
کجور در ارتفاعات ۱۷۰۰ تا ۲۶۰۰ متری و دره هراز.
اساسی محلی - این درخت در نور به قیاس موسوم است.

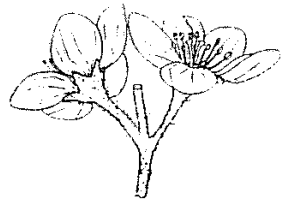
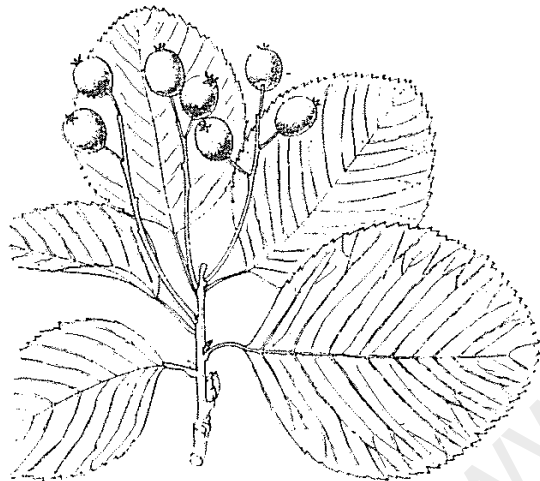
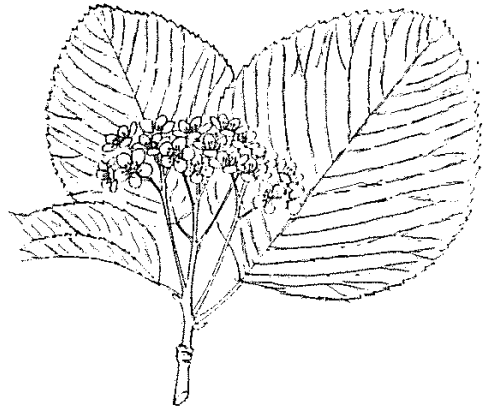
Sorbus torminalis (L). Crantz

Crataegus torminalis L. ، *Pyrus torminalis* Ehrh.

فرانسه : Tormigne ، Sorbier antidysentérique ، Aigretier ، A. torminal ، Alisier ؛
انگلیسی : Wild sorvice tree ، Sorvice-trec ، Lezzory ، آلمانی : Dambeer ، Elsbeerbaum ؛
ایتالیایی : Ciavardello Mangiareello ، S. torminale ، Sorbo salvatico ، Sorbezzolo ؛
فارسی : بارانک (در نور و گرگان) - عربی : غبیراء بری

درختی است زیبا و به ارتفاع ۱۰ تا ۱۵ متر که بیشتر در جنگلهای واقع در دشت ها
و یا دامنه های کم ارتفاع می روید. از اختصاصات آن این است که ارتفاع آن از گونه های دارویی
دیگر زیادتر است و علاوه بر گهای آن پهنکی با بزریدگیهای عمیق و دنداندار ، مرکب از
۵ تا ۹ لوب نولتیز دارد. پوست تنه آن رنگ خا کستری تیره ولی شاخه های آن ، رنگ قهوه ای
دارد. گل های آن سفید رنگ ، مجتمع به صورت دیهیم و میوه اش بیضوی ، به قطر یک سانتیمتر است و پس از
رسیدن به رنگ قهوه ای درسی آید. میوه رسیده آن ، خوراکی و دارای مواد قندی و اسیدی می باشد.
زنبور عسل نوش خوب و فراوان از گلهای آن بدست می آورد.
قسمت مورد استفاده این درخت ، میوه های آن است.

ترکیبات شیمیائی - میوه آن دارای تانن ، مواد قندی و اسیدهای آلی مختلف است.
خواص درمانی - در زمان سابق از آن به عنوان قابض در بیماریهای مختلف استفاده
بعمل می آمده است. از میوه آن برای رفع اسهال و دیسانتری می توان استفاده بعمل آورد.
محل رویش - آذربایجان : حسن بگلو ، ارسباران ، کالیبار (اهر) در ارتفاعات ۱۰۰۰
متری ، گیلان ، بین عمارلو و ایسپیلی (رامین زرگری) و مازندران : دره تالار.

ش ۹۰ - Sorbus Aria : شاخه گلدار و میوه دار ($\frac{2}{3}$ طبیعی) - کل

Sorbus Aria (L.) Grantz

Crataegus aria L.

فرانسه : Sorbier des Alpes ، Drouiller ، Alisier blanc ، A. de Bourgogne ، Alouchier
انگلیسی : White bean tree ، White bean ، آلمانی : Mehlbeerbaum ایتالیایی : Rialto

درختچه ای به ارتفاع ۳ تا ۵ متر (گاهی بیشتر) و دارای شاخه های به رنگ خاکستری تیره است. از اختصاصات آن که باعث سهولت تشخیص گیاه می گردد آن است که برگهای ساده با پهنک غیر منقسم، بیضوی و دندانه دار دارد. سطح تحتانی برگهای آن پوشیده از تارهای بلند پنبه ای به رنگ سفید است. گلپایه کوچک، سفید رنگ و مجتمع به تعداد نسبتاً زیاد در مجاور هم دارد. میوه اش کوچک، بیضوی، قرمز یا نارنجی رنگ، به طول ۱۰ میلی متر و به قطر ۱۰ میلی متر است.

سحل رویش آن بیشتر در دامنه های آهکی کوخستانهای نواحی مختلف اروپا، آسیا و ایران می باشد.

قسمت مورد استفاده این درخت، میوه های آن است.

ترکیبات شیمیائی - میوه های آن دارای تانن (Tanin) زیاد و اسیدهای آلی مختلف است.

خواص درمانی - میوه آن مانند گیاه اولی دارای اثر رفع سرفه است و چون مقدار زیادی تانن در آن وجود دارد از این جهت به عنوان قابض و رفع اسهال نیز مصرف می گردد.

سحل رویش - کرج، پس قلعه، ارتفاعات البرز و اسباران.

*** Brayera anthelmintica Kunth.**

Hagenia abyssinica J. F. Gmel. ، Banksia abyssinica Bruce

فرانسه : Brayère anthelminthique ، Kouso ، Gouso ؛ انگلیسی : Koso tree ، kuso tree

آلمانی : Wurmbrayerenblüten ، Kosobaum ، Kooso ، Kosso ؛ ایتالیایی : Cusso

عربی : شجرة الحبشه ، شجرة الكوسو ، شوا (Shawá)

درختی است دو پایه و به ارتفاع ۲ متر که به حالت وحشی در ارتفاعات ۹۰۰ تا ۲۰۰۰ متری حبشه می روید. گل آذین ساده آن، تحت نامهای Cusso ، Kouso (۱) و غیره در

۱ - Cusso و Kouso در زبان حبشه به معنی کرم کدو است.

حبشه به مصارف درمانی می‌رسد. از مشخصات آن این است که برگهای مرکب از برگچه‌های فرد، نوک تیز، دندانه‌دار و گلپهائی مجتمع به صورت خوشه مرکب دارد.

گل آذین ماده آن که مهم‌ترین قسمت درمانی گیاه است به Kousso rouge و گل آذین نر آن که اثر درمانی کمتر دارد به Kousso vret موسوم است.

ش ۹۱ - *Brayera anthelmintica* : سرشاخه گلدار

گلپه‌های ماده آن از خارج به داخل به ترتیب شامل یک کاسه فرعی مرکب از ۴ یا ۵ قطعه پوشیده از کرک با تزئیناتی از خطوط ظریف مایل به قرمز و ۴ یا ۵ کاسبرگ کوچک به رنگ مایل به سبز و سپس مایل به قرمز و ۵ گلبرگ زودافت به رنگ سفید است. در داخل گلپه‌های ماده آن، یک مادگی مرکب از ۲ برچه، محصور در پرچه‌های استامینود دیده می‌شود.

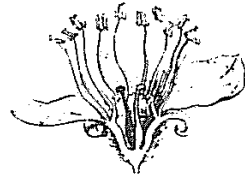
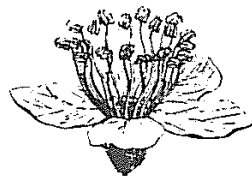
گلپه‌های نر آن نیز دارای کاسه فرعی کوچک مرکب از ۴ یا ۵ قطعه، کاسه شامل ۴ یا ۵ کاسبرگ بزرگ و جام گل مرکب از ۴ یا ۵ گلبرگ و ۱ تا ۲ پرچه است.

در حبشه گل آذین نر و ماده گیاه را با دست چیده در گرمای خورشید خشک می‌نمایند ولی آنچه که از نظر درمانی قابل ارزش است گل آذین ماده گیاه می‌باشد.

در کیببات شبه‌میائی - بررسی‌های مختلف نشان داده‌است که کوسو دارای نوعی رزین، یک اسانس، تانن و ترکیباتی با اثر فیزیولوژیکی نامعین است. مهم‌ترین این ترکیبات عبارت از کوسوتوکسین kossotoxine آسرف و پرتوکوزین protokosine متبلور است.

پرتوکوزین Protokosine، از گلپه‌های خشک شده گیاه مذکور استخراج شده است (۱). در استن، به صورت بلورهای سوزنی شکل و بی‌رنگ متبلور می‌شود. در آب غیر محلول است ولی در اتر، استن، کلروفرم و استات اتیل به مقدار زیاد حل می‌شود. در الکل، به مقدار بسیار جزئی قابل حل است. نقطه ذوب آن، گرمای ۱۸۱-۱۸۳ درجه می‌باشد.

کوسوتوکسین Kossotoxine به فرمول $C_{27}H_{38}O_3$ و ماده‌ای سمی است. در گرمای ۷۶ درجه ذوب می‌شود. رنگ مایل به زرد دارد و ۴ میلی‌گرم آن کافی است که یک قورباغه را بکشد. این ماده در آب غیر محلول است ولی در الکل، اتر، کلروفرم و قلیائیات حل می‌گردد. (Planchon - Bretin, p. 1308)

ش ۹۲ - *Brayera anthelmintica*. گل نر و برش قائم آن

کوزین Kosine، نیز از گلپه‌های گیاه مذکور استخراج شده که خود از دو جسم قابل-تبلور به نام الفا - کوزین و بتا - کوزین تشکیل می‌یابد (۲).

آلفا - کوزین α -Kosine به فرمول $C_{27}H_{38}O_3$ است و به صورت بلورهای سوزنی شکل و زرد رنگ در اتانول به دست می‌آید. در الکل، اتر، بنزن، کلروفرم، اسید استیک-گلاسیال و در قلیائیات حل می‌شود نقطه ذوب آن، گرمای ۱۶۰-۱۶۵ درجه می‌باشد. بتا - کوزین به صورت بلورهای منشوری زرد رنگ در متانول به دست می‌آید. در گرمای ۱۲۰ درجه نیز ذوب می‌شود.

گلپه‌های ماده گیاه مذکور علاوه بر مواد که ذکر شد دارای کوزیدین Kosidine است. این ماده، قابلیت تبلور و اثر درمانی ضعیف دارد.

1- Leichsenring, Arch. Pharm. 232, 58 (1894).

- Lobeck, Arch, Pharm. 239, 682 (1901).

2 - Lobeck, Arch. Pharm. 239, 672 (1901).

خواص درمانی - کوسو، اثر ضد کرم کدو دارد. تأثیر آن بر روی کرم کدو به صورتی است که باید آنرا از این نظر داروئی با اثر قاطع دانست. کوسو بعلاوه بر روی بوتری سفالها نیز اثر کشنده ظاهر می نماید.

از معایب کوسو فقط این است که طعم بدو ناپسند دارد.

صور داروئی - گردگل کوسو به مقدار ۱۰ تا ۳ گرم برای اشخاص بالغ، ۳ تا ۱ گرم برای اطفال ۳ تا ۱۰ ساله و به مقدار ۱ تا ۱۰ گرم برای کودکان ۱ تا ۲ ساله به طریق زیر مصرف می شود:

گرد کوسورا در آبجوش باز می نمایند و پس از آنکه سرد شد آنرا در یک یا دو دفعه مصرف می کنند. آنچه که در مصرف کوسو باید رعایت شود آن است که اولاد در همان شب که صبح آن دارو مصرف می گردد نباید غذا خورده شود و ثانیاً پس از مصرف کوسو، به مدت یک تا ۲ ساعت اگر احساس دفع پیش آمد، حتی المقدور از این عمل خودداری گردد و اگر بعد از این مدت نیز احساس دفع پیش نیامد، یک سهیل مصرف شود.

در مصرف سهیل باید همواره توجه داشت که روغن کرچک، به علت تسهیل عمل جذب کوسو تو کسین نباید بکار رود. سهیل های نمکی را برای این کار باید بر سهیل های روغنی ترجیح داد.

گرد کوسو اگر به صورت مخلوط باقند و به نسبت $\frac{1}{3}$ تا $\frac{1}{2}$ بکار رود، طعم ناپسند آن کمتر احساس می گردد. از گرد کوسو مخلوط باقند، به مقدار ۳ تا ۶ قاشق قهوه خوری به تناسب عیار آن می توان استفاده بعمل آورد.

عصاره الکلی خشک کوسو که خاصیت آن ۸ برابر گرد گل های گیاه است به مقدار ۱ تا ۳ گرم مخلوط با گرد شیرین بیان، به صورت کاشه مصرف می شود. یک سهیل ملایم نیز دو ساعت بعد از مصرف آن باید خورده شود.

در آلمان قرص کوسورا مصرف می کنند. از گرد کوسو به صورت تنقیه نیز برای دفع طفیلی های نظیر آسکاریدها و کرمک استفاده بعمل می آید. محلولات تنقیه کوسو دارای ذرات گرد آن به حالت معلق در مایع است.

استفاده درمانی از کوسو در اغلب نواحی معمول نیست.

این گیاه در ایران نمی روید.

* *Chrysobalanops Icaco* L.

فرانسه : Chrysobalane ، Icaquier ، آلمانی : Cocosplume ، Ikakopflume

انگلیسی : Coco-plum ایتالیائی : Pruno icaco، Ghianda d'oro ، Prunga d'icaco

درختچه ای است که در آنتیل و نواحی استوائی امریکا می روید برگهای ساده، متناوب، با پهنک بیضوی و مدور در انتها دارد. رگبرگهای آن دارای وضع سوازی نسبت به رگبرگ اصلی و حالت برجسته در سطح تختانی پهنک می باشند. گل های آن نر ماده، شامل تقسیمات تائی و مجتمع به صورت نوعی دیهیم در کنار برگهاست. میوه اش شفت، بیضوی و محتوی یک دانه روغن دار (۲۰ تا ۲۵ درصد) است.

ش ۹۳ - *Chrysobalanops Icaco* : شاخه گلدار و میوه دار

میوه اش خوراکی است ولی به مصرف درمانی نیز می رسد.

خواص درمانی - پوست، برگ و گل های این درختچه، اثر قابض دارند و در امریکا، خصوصاً

در برزیل جهت رفع اسهال و درمان ترشحات مهیلی مصرف می شوند.

این گیاه در ایران نمی روید.

Eriobotrya japonica Lindl.

Mespilus japonica Thunb. ، Photinia japonica Gray.

فرانسه : Bibassier du Japon ، Bibacier ، Néflier du Japon

انگلیسی: Chinese medlar ، Japan Quince ، Japan medlar

آلمانی : Japanische mispel ایتالیایی: Nespolo del Giappone

فارسی : **ازگیل ژاپنی** - عربی : مشمله (Mashmalah)، بشمله

درختچه‌ای است زیبا و دارای برگهای سبز دائمی که منشأ اصلی آن، چین و ژاپن بوده از آنجا به نواحی دیگر راه یافته است. پرورش آن امروزه در کشورهای مختلف معمول گردیده است. از مشخصات آن این است که برگهای بیضوی دراز، ضخیم و چرمی، به طول ۱۰-۱۵ سانتیمتر و عرض ۴-۵ سانتیمتر دارد. ۱۲-۱۵ زوج رگبرگ فرعی نیز در سطح پهنک آن دیده می‌شود. گل‌های آن به رنگ سفید، نسبتاً معطر و مجتمع به صورت پانیکول‌های انتهائی است. در زمستان شکفته می‌شود و درخرداد میوه رسیده می‌دهد. میوه رسیده گیاه به رنگ زرد است و در داخل آن، دانه‌های زاویه دار جای دارند.

خواص درمانی- میوه گیاه تا زمانی که نارس است طعم ترش دارد ولی پس از رسیدن، طعمی شیرین و مطبوع پیدا می‌کند. دارای اثر مسکن و کاهش دهنده گرمای بدن در موارد تب است. از آن، جهت رفع استفراغ، رفع احساس سوزش در مری و معده که بر اثر آروغ زدن یا بالا آمدن غذا پیش می‌آید استفاده می‌شود (yunani).

دم کرده برگهای آن، اثر مفید در درمان اسهال‌های ساده ظاهر می‌کند. از تنظیر برگ گیاه جهت رفع سوء هضم و استلا معده استفاده بعمل می‌آید. در هندو چین برای برگهای آن اثر قابض قائل اند و از این جهت برای رفع اسهال و حالت مستی، آنرا مورد استفاده قرار می‌دهند. در چین، گاهی گل‌های آنرا به عنوان خلط‌آور و یا درمان سرفه، آسم و در سکه‌های مغزی و سل بکار می‌برند.

در ایران پرورش می‌یابد.

Cotoneaster nummularia F. M. - گیاهی کوچک، به صورت بوته‌های چوبی، به ارتفاع ۵-۱۰ متر و دارای شاخه‌های متعدد و غالباً منقسم به تقسیمات ۳ تائی است. برگهای کوچک مدور یا بیضوی و پوشیده از کرک‌های ظریف و فراوان در سطح تحتانی پهنک دارد. گل‌های آن به وضع مجتمع به تعداد ۲-۵ تائی و میوه آن کوچک، مدور و تیره رنگ است. در ایران افغانستان، هند و آسیای صغیر می‌روید.

خواص درمانی- قسمتهای مختلف گیاه به عنوان اشتها آور، خلط‌آور، و مقوی معده، مورد استفاده‌های درمانی قرار می‌گیرد. از این گیاه بطوری که در نواحی محل رویش بررسی شده، استفاده‌های درمانی در ایران بعمل نمی‌آید.

محل رویش- نواحی مختلف شمال ایران، گیلان: رودبار، دشت‌های کم شیب نواحی شمالی دهکده هرزویل. مازندران: دره چالوس، ارتفاعات هزاربند. آذربایجان: کالیبار در اهر (Fl. Iran).

از بین انواع مفید تیره گل سرخ، چند گیاه زیر که اعضای مختلف آنها به مصرف تغذیه، تهیه روغن و یا درمان بعضی بیماریها می‌رسد به اختصار شرح داده می‌شود:

۱- **Prunus brigantica** Vill. * در آلپ می‌روید و از دانه‌اش نوعی روغن خوراکی تهیه می‌شود. از این روغن به صورت مالیدن بر روی عضو، جهت درمان رماتیسم استفاده بعمل می‌آید. روغن دانه این گیاه، حالت روان، رنگ زرد کاهی و وزن مخصوص برابر ۰.۹۱۸. در گرمای ۱۵ درجه دارد. اندیس انکسار آن ۱.۹۵ و اندیس پد آن ۱.۴۸ است. بررسی‌های Mirand، وجود مقدار بسیار جزئی (trace) اسید سیانیدریک را در روغن مذکور مشخص نموده است.

۲- **Gillenia trifoliata** Moench. * در نواحی مختلف امریکای روید و در اتانزونی از ریشه‌اش به جای ایپکا، به عنوان قی‌آور استفاده می‌گردد. ریشه اش به عنوان تقلب به ریشه پلی‌گالا افزوده می‌شود ولی چون منقطع ریشه آن، بخلاف ریشه پلی‌گالا، ظاهر غیر متقارن دارد، بسهولت از آن تمیز داده می‌شود.

از ریشه آن، دو گلوکزید به نامهای **ژیلینه‌ئین** gillénine و **ژیلنه‌ئین** gillénine و همچنین **ژیلنه‌ئین** gillénine به دست آورده‌اند (Perrot Em. P. 1950). ماده اخیر دارای حالت آبرف و طعم بسیار تلخ است. در الکل، آب و اتر حل می‌شود و با اسید نیتریک، رنگ قرمز خونی ایجاد می‌نماید^(۱).

نام عربی آن **جلیتیبه** (Gillinyah) است.

G. stipulacea Nutt. * در دره‌های سی‌سی‌پی می‌روید و غالباً مخلوط با ریشه ایپکا به مصرف درمان دیسنتری می‌رسد.

۳- **Licania rigida** Benth. * درختی است که در گوئیان، برزیل، باغیا و نواحی دیگر امریکا می‌روید. ارتفاع ساقه آن به ۳ متر می‌رسد. در سردامه گل می‌دهد و میوه آن که محتوی یک دانه به رنگ سبیل بقرمز است دارای ۵ تا ۶ درصد ماده روغن قابل استخراج

۱- وجود گلوکزیدهای مذکور و مشخصات آنها، در کتب دارویی جدید ذکر نشده است.

می باشد. این روغن که به تفاوت، حالت نیمه مایع و یا غلیظتر یعنی به صورت چربی های نرم و رنگ کرم (crème) دارد، به روغن اوآتیسیکا (Huile d'oiticica) موسوم است. وزن-مخصوص آن ۹۶۳.۰۹ تا ۹۷۰.۰۹، اندیس انکسار آن در گرمای ۴۰ درجه بین ۱۰۰.۰۵ و ۱۰۱.۴۰، اندیس صابونی آن ۱۸۶ تا ۱۹۰ و اندیس ید آن بین ۱۳۹ و ۱۸۳ است.

اسیدهای چرب آن عبارت از اسیدپالمیتیک، اسید استئاریک (جمعاً شامل ۱۰ تا ۱۱ درصد وزن کلی روغن)، اسید اولئیک (معادل ۴ درصد) و اسیدهای چرب از نوع پلی اتیلن (acides polyéthyléniques) از جنس اسید اولئو- استئاریک است که بقیه این اسیدها را تشکیل می دهد.

روغن مذکور به علت بو و طعم ناپسندی که دارد به مصارف تغذیه و صابون سازی نمی رسد و فقط چون شدیداً خشک شونده است از آن در تهیه بهترین روغن نقاشی استفاده می گردد. روغن دانه انواع دیگر گیاه مذکور نیز که هیچیک از آنها در ایران یافت نمی گردند، حالت خشک شونده و مصارفی مشابه روغن اوآتیسیکا دارند.

L. glabra Mart. *، در امریکای جنوبی می روید و سیوه آن دارای اسیدمالیک و سوادرنگی و خوراکی است (Reutter L.).

Heteromeles arbutifolia Roem. *، در منطقه کالیفرنیا می روید و سیوه خوراکی دارد.

Kogoneckia oblonga Ruy. *، در شیلی می روید و برگهای آن اثر تب بر دارد.

Lindleya mespiloides H.B.K. *، در مکزیک می روید و سیوه اش خوراکی است.

Margyricarpus cetosus R. et Pav. *، در امریکای جنوبی می روید و از برگهای

آن بعنوان مقوی معده استفاده می شود.

Prinsepia utilis Royl. *، در هیمالیا می روید و دانه روغن دار آن دارای

آمیگدالین است.

Purshia tridentata DC. *، در امریکای شمالی می روید و برگهای آن اثر قوی

دارد (Reutter L. p. 876).

مجاور تیره گل سرخ، تیره کوچکی به نام *Connaraceae* جای دارد که گیاهان آن عموماً حالت بالارونده دارند و بندرت مسکن است به صورت درختچه باشند. در نواحی بین استوایی می رویند و در بین آنها انواع مفید معدودی جای دارند که منحصراً نوع زیر قابل ذکر است: *Rourea oblongifolia* Hook. *، گیاهی است که در بعضی نواحی امریکا مانند

مکزیک می روید و در نواحی محل رویش بعنوان یک داروی اختصاصی درمان جرب مورد استفاده قرار می گیرد.

گیاهان تانن دار تیره گل سرخ

در تیره گل سرخ، گیاهان تانن دار فراوانی جای دارند که مهمترین آنها عبارتند از:

عضو تانن دار گیاه	نوع گیاه
برگ، سرشاخه گلدار	<i>Agrimonia eupatoria</i> L.
ریشه، کلیه گیاه	<i>Alchemilla vulgaris</i> L.
»	<i>Aphanes arvensis</i> L.
سیوه	<i>Cydonia oblonga</i> Mill.
برگ، ریزوم، برگ	<i>Fragaria vesca</i> L.
ریزه، ریشه	<i>Geum urbanum</i> L.
پوست درختچه، برگ، سیوه	<i>Mespilus germanica</i> L.
برگ، ریشه	<i>Potentilla anserina</i> L.
ریزه، ریشه و گاهی برگ	« « <i>reptans</i> L.
ریزه	* « « <i>Tormentilla</i> Neck.
سینورودون	<i>Rosa canina</i> L.
غنچه های نسبتاً رسیده و ناشکفته	« <i>gallica</i> L.
برگ	<i>Rubus fruticosus</i> L.
»	« « <i>idaeus</i> L.
»	« « <i>minor</i> Scop.
ریشه، همه گیاه	<i>Sanguisorba officinalis</i> L.

گیاهان تانن دار اصولاً اثر قابض دارند و در درمان اسهال های ساده، بیماری های پو-تی، و بدعت دارا بودن اثر تنگ کننده مجاری عروق، بعنوان بندآورنده خون مورد مصرف قرار می گیرند. در گیاهان تانن دار، به تفاوت سواد معدنی، گلوئیدها، فلاوونوئیدها و تانن ها مانند تانن-گالیک که غالباً همراه با تانن های کاتشیک است، وجود دارد.

تانن ها از نظر درمان اسهال اسروزه چندان مورد توجه قرار نمی گیرند زیرا در حقیقت، اسهال یکی از عوارضی است که می تواند به بیماری های مختلف منجمله *Salmonellose*، وبا، دیسانتری آمیبی (*amibiase*) و غیره مربوط باشد که هر یک درمان خاص دارند. ضمناً اسروزه خطر آلودگی های میکروبی و پیدایش حالات عفونی در دستگاه هضم و بروز اسهال به علت نگهداری اغذیه در دستگاه های سرد کننده و در سردخانه ها بمقدار زیاد کاهش یافته است بعلاوه اسهال-

ساده کود کان نیز که سابقاً با استفاده از گیاهان تانن دارو قابض درمان می شده است امروزه با استفاده از امیعات قند دار و نمک دار و خوراندن آنها به اطفال، انجام می گیرد از اینجهت با توجه به تأثیر مواد مذکور چنین نتیجه گرفته می شود که از گیاهان تانن دار بمنظور درمان اسهال استفاده بسیار کم بعمل می آید و منحصرأ آنها را برای درمان بیماریهای دیگر که شرح داده شد مورد توجه قرار می دهند (۱)

تیره مورد Myrtaceae

در تیره مورد گیاهانی به صورت درختان بزرگ، درخت یا درختچه جای دارند. در بین آنها درختچه هائی به ارتفاع خیلی کم مانند *Myrtus* ها و درختانی به ارتفاع در حدود ۱۰ متر مانند *Eucalyptus amygdalina* Labill. یافت می شود. از پرورش عده ای از آنها نیز مانند *E. rostrata* Labill.، به علت رشد بسیار سریعی که دارند در خشک کردن آبهای را کد مناطق مردابی و مالاریا خیز استفاده بعمل می آید.

این گیاهان شامل ۱۰۰ جنس و ۳۰۰ گونه اند. غالب آنها در نواحی گرم امریکا یا استرالیا و فقط معدودی از آنها در نواحی معتدله یافت میگردند.

ازجنس های مهم آنها (۲) *Myrtus* (۱۶ گونه)، *psidium* (۱۰۰ گونه)، *Pimenta* (ه گونه) و *Eugenia* (۱۰۰۰ گونه) را نام می بریم.

از اختصاصات آنها این است که برگهائی ساده و متقابل، بندرت متناوب و گلهائی منظم، نر- ماده یا بر دو نوع نر و ماده، پلی گام، منفرد و یا به وضع مجتمع دارند. در هر گل آنها ۵ یا ۶ کاسبرگ، به همان تعداد گلبرگ و تعداد زیادی پرچم دیده می شود.

میوه آنها پوشینه (کپسول) یا سته است.

در پوست اولیه ساقه، برگ، کلیه قسمتهای گل، میوه و حتی دانه این گیاهان، کیسه های ترشخی اسانس دیده می شود. آبکش پسین آنها بطور متناوب دارای لایه های فیبری است. در برخی از آنها نیز آبکش داخلی، در فاصله بین سغز و منطقه چوب دیده می شود.

گونه های داروئی متعددی در این تیره جای دارند که مهمترین آنها دارای اختصاصاتی به شرح زیر می باشند.

۱ - Delavau P., Actualités Pharmaceutiques, No. 248, Novembre. 1987.

۲ - منظور از جنس های مهم آنهائی است که از تعداد نسبتاً زیادی گونه تشکیل یافته اند.

Myrtus communis L.

M. italica Mill. ، *M. mucronata* Pers.

فرانسه : Myrte انگلیسی: Myrtle، True myrtle، آلمانی: Myrtenbaum،

ایتالیائی: Mirto، Martellina، Martello، Mirtella، Mortella comunc،

فارسی : مورد، مورت - عربی : سرسین، حبلاص، آس، قمام

درختچه کوچکی است که ارتفاع ساقه آن در شرایط عادی بین ۱ تا ۳ متر می باشد ولی در آب و هوای مساعد، به ارتفاع بیشتر نیز می رسد. از مشخصات آن این است که برگهائی همیشه سبز، پایا، متقابل، ساده، نوک تیز، عاری از تار و دندانه، چرمی، به رنگ سبز تیره و معطر دارد. طول برگهای آن ۱ تا ۵ سانتیمتر (گاهی بیشتر) و عرض آن ۰.۵ تا یک سانتیمتر است بعلاوه اگر دقت شود، نقاط کوچک و شفافی در سطح برگهای آن مشاهده می گردد.

گلتهای نسبتاً درشت و زیبای مورد، رنگ سفید و بوی مخصوص دارند و در اردیبهشت تا تیر ظاهر می شوند. پیدایش گلها به صورتی است که مانند برگها، وضع متقابل داشته در کناره آنها به ساقه می پیوندند. هر گل آن، گلبرگ مساوی به وضع گسترده دارد بطوری که وجود این حالت باعث می گردد که پرچمهای متعدد و فراوان گل، تا انتهای میله و محل اتصال میله به نهنج، به صورت دسته ای از تارهای بلند و ظریف، رؤیت گردند و منظره بسیار زیبا به گل داده شود.

میوه آن به صورت سته، بیضوی یا مدور، به بزرگی یک نخود، به رنگ سیاه مایل به آبی، بندرت سفید و دارای طعمی گس و رزینی است. پوست ساقه مورد به صورت قطعاتی از آن جدا و مانند تمام قسمتهای گیاه، بوی معطر از آن استشمام می شود. بر روی ساقه مورد، برجستگیهائی (Galle) بوجود می آید که از آن نیز در مصارف درمانی استفاده می گردد. مورد، در جنگلها و زمین های بایری که در آن درختچه های کوچک روئیده است و همچنین در بین درختان زیتون و دامنه های کم درخت کوهستانی و اماکن نظیر آنها می روید. منطقه پراکندگی آن نیز در مدیترانه، آسیا و ایران است بعلاوه چون برگهای سبز زیبا، به صورت دائمی و گلتهای درشت و وقشنگ دارد، پیوسته پرورش می یابد.

مورد درختچه ای است که از قدیم الایام مورد شناسائی ایرانیان بوده است. یونانیان قدیم و ملل دیگر برای آن احترام خاص قائل بودند. کلیمیان در مراسم مذهبی خود از آن استفاده می نموده اند. از شاخه های برگدار مورد، در سواری که افتخاری نصیب مردم می شود یا فتحی پیش می آید، تاج زیبایی تهیه می نمودند. خلاصه آنکه، مورد در بین یونانیان و ملل مختلف، سمبل جوانی، زیبایی و بکارت بوده است بطوری که برای نوعرسان نیز تاجی از آن تهیه

ش ۹۴ - Myrtus communis : ۱- شاخه گلدار (اندازه طبیعی)

۲- پرچم ها ۳- میوه ۴- برش عرضی میوه ۵- دیانگرام

می گردیده است. ضمناً بکار بردن آن در این مراسم برای آن بوده که برگهای بادوام و پایای آنرا سمبل عشق و ابدیت می دانسته اند. از قدیم الایام، مورد را مورد استفاده های درمانی قرار می داده و از آن به عنوان یک ماده ضد عفونی کننده استفاده بعمل می آورده اند. میوه خشک آن برای رفع خونریزها و شیره میوه تازه آن به عنوان مقوی معده، مدر و جوشاننده میوه آن در شراب، به عنوان قابض و التیام دهنده زخمها بکار می رفته است.

استفاده درمانی از مورد در قرون وسطی چندان معمول نبود و فقط از قرن ۱۴ میلادی به بعد که گیاه شناس و طبیب معروف به نام Matthiolo، آنرا از گیاهان مشابه بکلی تفکیک کرد و اثر مقوی معده و رفع ورم روده و دیسانتری برای آن ذکر نمود، استفاده از آن بین مردم معمول گردید.

قسمت مورد استفاده این درختچه، برگ، میوه و برجستگی هائی است که بر روی ساقه آن ظاهر می شود و گال (Galle) نام دارد.

ترکیبات شیمیائی - برگ مورد دارای تانن، مواد رزینی و تلخ، کامفن و ۳۰ درصد اسانس است.

برجستگیهای روی ساقه مورد (Galle) که از قدیم الایام، دیوسکورید آنرا تحت نام Myrtidana، به عنوان قابض مورد استفاده قرار می داده و یا برای آن این اثر را قائل بوده است تانن فراوان دارد.

میوه گیاه دارای تانن، اسانس، مواد رزینی، قندهای مختلف و اسیدهای آلی نظیر اسید مالیک و اسید سیتریک است.

دانه مورد دارای نوعی ماده روغنی است که از اولئین، لینولئین، میریستین Myristine و پالمیتین تشکیل می یابد.

اسانسی مورد - از برگ مورد بر اثر تقطیر با بخار آب، نوعی اسانس تهیه می شود که بازده آن، ۳۰۰ گرم اسانس برای هر ۱۰۰ کیلوگرم برگ است.

اسانس مورد مایعی به رنگ زرد مایل به سبز و دارای بوئی مطبوع و وزن مخصوصی بین ۰.۸۹۵ و ۰.۹۲۲ است. در ۲ قسمت الکل ۸۰ درجه نیز حل می شود.

اسانس مورد دارای دیپانتن، ترین ها و سینئول (اوکالیپتول eucalyptol) است. در هنگام تقطیر و در گرمای بین ۱۶۰-۱۷۰، ماده ای بنام میرتول (myrtol) از آن به دست می آید. میرتول myrtenol، مایعی است روغنی و معطر، که در هنگام تقطیر، در درجات گرمای بالاتر از ۱۸۰ درجه حاصل می شود (Dorvault, p. 992, 1982).

میرتول Myrtole، مایعی بی رنگ یا سبیل به زرد، دکستروژیر و دارای بوی مطبوع شبیه ترپانتین و اوکالیپتول است. به مقدار زیاد در الکل و اتر حل می شود.

خواص درمانی - اثر درمانی مورد مربوط به اسانسی است که در اعضای مختلف آن، مخصوصاً در برگ گیاه یافت می شود.

مورد، اثر ضد عفونی کننده و ضد طفیلی دارد و از آن در مصارف داخلی و استعمال خارج می توان استفاده بعمل آورد بعلاوه مقوی معده، نیرو دهنده و قابض (میوه آن) است.

مورد در مصارف داخلی بیشتر جهت رفع بیماریهای دستگاه تنفسی و مجاری ادراریکار می رود. مصرف آن به همان اندازه که در مرحله حاد برونشیت، یعنی موقعی که بیمار تب دار است و همچنین در نزله های خشک، اثر مفید ندارد و حتی ممکن است مضر نیز باشد، به همان اندازه به سجدی که تب بیمار قطع گردید و بیماری، مراحل اولیه را طی نمود و خلط فراوان به صورت چسبنده و یا روان و چرکین از ریه خارج شد، اثر مفید ظاهر می نماید. مصرف فرآورده های مورد در برونشیت های عفنی (Bronchite fétide)، آسم نزله ای، فراخ شدن ناحیه ای یا عمومی برونش ها، موجبات تسهیل خروج اخلاط را فراهم می سازد.

در موارد سرفه، اگر مورد مصرف شود باعث می گردد که سرفه کردن بیمار زیاد شود و سپس تدریجاً منتهی به از بین رفتن کامل این ناراحتی گردد ضمناً با مصرف آن، حالت تحریک کمتری به بیمار دست دهد.

سابقاً با توجه به سه خاصیت نیرو دهنده، قابض و ضد عفونی کننده مورد، آنرا در موارد ضعف عمل دستگاه هضم، اسهال، ترشحات مهبلی و خونریزها بکار می بردند ولی امروزه تدریجاً مصرف آن در موارد مختلف کم گردیده است.

در استعمال خارج، از مورد در رفع بیماریهای جلدی و مواقعی که بعلت بروز دانه های جلدی، پوسته های کوچک و سفید رنگ در پوست ظاهر می شود و در Psoriasis، می توان استفاده بعمل آورد. غرغره جوشانده آن در ضد عفونی کردن و رفع تحریک مخاط دهان مؤثر واقع می گردد.

باید توجه داشت که فرآورده های مورد نباید به مقدار زیاد و بی رویه و یا برای مدتی طولانی بکار رود زیرا بر اثر دفع اسانس از راه دستگاه تنفس، مخاط برونش ها تحریک گردیده عوارض ناراحت کننده ایجاد می شود بطوری که ممکن است به جای از بین رفتن سرفه بیمار، موجبات تشدید آن و افزایش ترشحات مخاطی فراهم شود و حتی در سسلولین ممکن است موجب پیدایش اخلاط خونی گردد.

صور دارویی - دم کرده ۲۵ در هزار برگ به مقدار ۲ فنجان در روز - گرد برگ به عنوان مقوی معده و ضد عفونی کننده به مقدار ۵ گرم قبل از هر غذا - اسانس برگ به مقدار ۰.۵ گرم قبل از هر غذا به عنوان رفع عوارض برونشیت (مصرف اسانس در مصارف داخلی امروزه متروک گردیده است).

اسانس مورد اثر ضد عفونی کننده، بند آورنده خون و آرام کننده دارد.

از اسانس مورد در تهیه شیف جهت درمان بواسیر و از برگ مورد برای تهیه محلول های شستشوی زخمهای چرکین، به صورت کمپرس استفاده به عمل می آید.
از برگ و گل مورد، نوعی آب مقطر به نام Eau d'Ange تهیه می شود که معطر و دارای اثر قابض است و سابقاً مصرف زیاد داشته است.

محل رویش - نواحی شمالی ایران، کیلان: سنجیل و هرزویل در ارتفاعات ۳۰۰ تا ۳۰۰۰ متری (کریم ابراهیمی - دکتر شفیع - دکتر کلهری). لرستان: خرم آباد، شهبازان، کیلان غرب. بختیاری: لب سفید، کشور در ۷۰۰-۸۰۰ متری، دره خرسان. کرمان: چهار فرسخ، فارس: کازرون، مهارلو، نزدیک شیراز، نیریز، نزدیک سروستان، فسا، لار، بندرعباس، بلوچستان: کوه تفتان، دره فارون در ۱۰۰-۲۰۰ متری. خراسان و یزد: عقدا.

Eucalyptus globulus Labill.

E. glauca DC.

فرانسه : Gommier bleu de Tasmanie ، Arbre à la fièvre، Eucalyptus

انگلیسی : Blue gum tree آلمانی : Fieberheilbaum ایتالیایی : Eucalypto

فارسی : اوکالیپتوس (نام همه گونه های گیاه) - عربی : شجرة الکافور

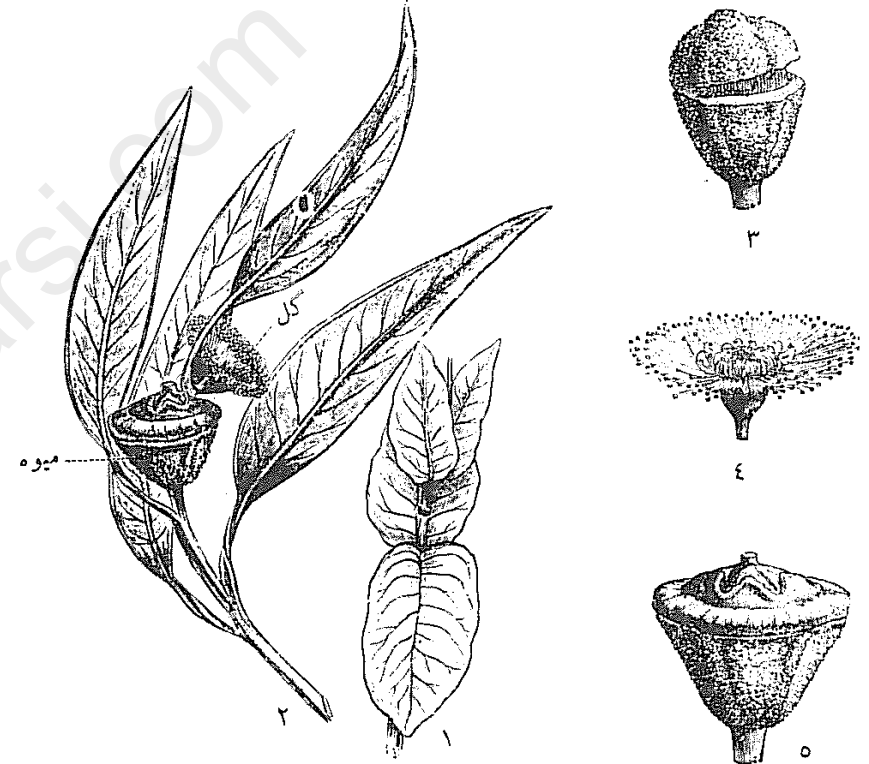
درختی است زیبا که در نواحی مختلف مدیترانه به ارتفاع ۳۰ تا ۴۰ متری در استرالیا و تاسمانی به ارتفاع ۸۰ تا ۱۰۰ متر و حتی بیشتر می رسد بطوری که نمونه هایی از آن به ارتفاع ۱۵۰ متر در کتب مختلف ذکر شده است. با کاشتن این درخت در مناطق باتلاقی الجزیره و نواحی مختلف مدیترانه، موفق به خشکانیدن باتلاقیها و سردابها گردیده از تکثیر پشه آنوفل و میکروبیهای مولد بیماری که پیوسته در این نواحی ایجاد بیماری نمایند جلوگیری بعمل آوردند.

از مشخصات این درخت مرتفع آن است که چوب سخت و بادوام آن پوسیدگی حاصل نمی کند. پوست ساقه آن، رنگ قهوه ای نایل به زرد دارد و سهولت از ساقه جدا می گردد.

برگ این درخت بر حسب آنکه متعلق به گیاه جوان و یا شاخه های جوان یا سن باشد دارای اشکال مختلف است.

در شاخه های جوان، برگها وضع متقابل، افقی و تقریباً عاری از دمبرگ دارند. شکل

ظاهری آنها بیضوی دراز و مدور در قسمت قاعده پهنک است. کناره پهنک برگهای آن صاف است. طول آنها در حدود ۱۰ تا ۱۵ سانتیمتر و عرض آنها ۴ تا ۸ سانتیمتر می باشد. رنگ این برگها در آغاز، سبز مایل به آبی است ولی تدریجاً، به رنگ سبز مایل به سفید در می آید و مومی می گردد.

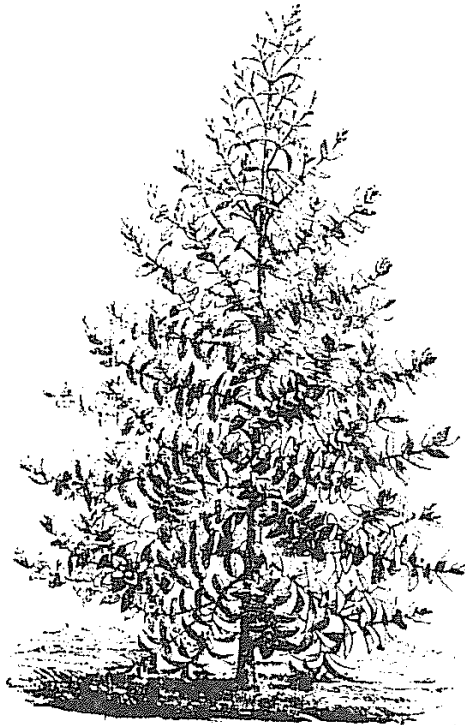

ش ۹۵ - *Eucalyptus globulus*: ۱- برگهای جوان اولیه ۲- سرشاخه گلدار و سیوه دار (اندازه طبیعی) ۳ و ۴ و ۵- بترتیب گل ناشکفته، گل شکفته و سیوه

شاخه های حامل این نوع برگها، ظاهر چهارگوش و بال دار دارد.

در درختان سن، وضع و ظاهر برگها کاملاً از نوع مذکور متفاوت است. زیرا برگها نه تنها حالت منفرد بر روی ساقه دارند بلکه هر یک به یک دمبرگ باریک به طول ۲ تا ۳ سانتیمتر ختم می شوند. پهنک برگ درختان سن، باریک و دراز، عاری از تاره، منتهی به نوک باریک

و دارای قسمت انتهائی خمیده است. رنگ آنها سبز یا سبز مایل به زرد در هردو سطح پهنک می باشد. طول آنها ۱۶ تا ۲۵ سانتیمتر و عرض آنها ۲ تا ۵ سانتیمتر است. از مشخصات ساقه حامل اینگونه برگها آن است که به خلاف ساقه های قبلی، حالت مدور و بدون بال دارند. اگر برگها در روشنائی و در مقابل نور خورشید قرار گیرند، نقاط متعددی در آنها تشخیص داده میشود که محل کیسه های ترشچی است.

ش ۹۶ - *Eucalyptus globulus*: منظره درخت

گونه های موجود این گیاهان در ایران، عموماً اوکالیپتوس نامیده می شوند.

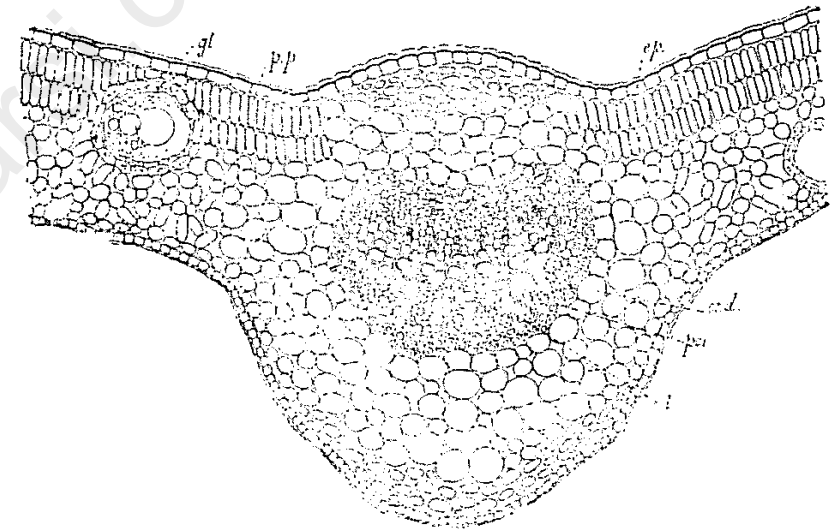
اختصاصات تشریحی - برگ ساقه های جوان اوکالیپتوس از خارج به داخل دارای اختصاصات تشریحی زیر است:

۱- بشره با کوتیکول ضخیم که فقط در سطح تحتانی پهنک، روزنه دارد (در برگ درختان سن که عموماً ظاهری باریک و دراز دارند، روزنه ها در هردو سطح پهنک دیده می شود).

۲- بافت نرده‌ای که منحصراً شامل ۲ لایه، آن هم در سطح فوقانی پهنک برگ است (برگ درختان مسن دارای بافت نرده‌ای در عردو سطح پهنک است). در این ناحیه ماکل و بلورهای منشوری شکل اکسالات کلسیم دیده می‌شود.

در زیر بافت نرده‌ای برگ ساقه‌های جوان و همچنین در فاصله بافت‌های نرده‌ای دو سطح برگ درختان مسن، مزوفیل مشاهده می‌شود.

۳- در بافت‌های پارانشیمی، حفره‌های متعددی در زیر میکروسکپ دیده می‌شود که هر یک، برش عرضی یک کیسه ترش‌خی اسانس را نشان می‌دهد.

ش ۹۷ - برش عرضی برگ جوان *Eucalyptus globulus*: بشره = Ep
 بافت نرده‌ای = pp غده ترش‌خی = gl پارانشیم مغزی = pl آندودرم = end
 آبکش = l پریسیکل = per (Reutter)

۴- در ناحیه رگبرگ وسطای برگ، واقع در دو سمت فوقانی و تحتانی پهنک، چند ردیف سلول کلانشیمی و سپس پارانشیم به آدار مرکب از سلولهای مدور دیده می‌شود. در مرکز این پارانشیم، یک دسته آوندی بزرگ چوب‌آبکش به صورت قوسی محصور در پریسیکل فیبری مشاهده می‌گردد که یک لایه آندودرمی آنرا از خارج فرا می‌گیرد. دو دسته آوندی کوچک نیز معمولاً در بالای دسته آوندی بزرگ، مقابل ناحیه مقعر آن، دیده می‌شود که وضع معکوس دارند.

در بشره برگ ساقه‌های مسن، جابجا فرورفتگیهای عدسک مانند مرکب از سلولهای چوب پنبه‌ای شده و مدور جای دارد که برگهای ساقه‌های جوان عاری از آن است.

اختصاصات تشریحی برگ ساقه‌های مسن بطوری که مقایسه‌گردید از برخی لحاظ تفاوت محسوس با برگ ساقه‌های جوان دارد.

قسمت مورد استفاده اوکالیپتوس، برگهای آن، مخصوصاً برگ درختان مسن آن است. ترکیبات شیمیائی - برگ تازه اوکالیپتوس دارای ۳ تا ۴ درصد اسانس، یک ماده تلخ، روتین rutine، تانن، مواد رزینی مختلف، اسید اوکالیپتیک (eucalyptic acid) و غیره است (مرک ایندکس).

اسانس اوکالیپتوس - این اسانس از برگهای تازه و غنچه‌های گل، به وسیله تقطیر با بخار آب در استرالیا، الجزیره و فرانسه تهیه می‌گردد. راندمان آن نیز ۸۰۰ تا ۱۰۰۰ گرم اسانس برای هر ۱۰۰ کیلوگرم برگ تازه است. در استرالیا، از نوعی اوکالیپتوس که به نام محلی Mallee موسوم است و ساقه‌ای به ارتفاع کم دارد، بیشتر اسانس‌گیری به عمل می‌آید زیرا مقدار درصد اسانس در نوع مذکور زیادتر از انواع دیگر است.

چون اسانس تقطیر اولی خالص نیست، مقداری سود به آن افزوده به هم می‌زنند و سپس مجدداً تقطیر می‌نمایند.

اسانس اوکالیپتوس، مایعی بسیار سیال، با تحرك، بیرنگ و یا به رنگ زرد بسیار روشن است. بوی آن قوی، با عطر مخصوص، و طعم آن ابتدا خنک کننده است ولی تدریجاً سوزاننده می‌شود.

اسانس اوکالیپتوس در گرمای ۱۵ درجه، وزن مخصوصی بین ۰.۹۱۰ و ۰.۹۳۰ دارد. به نسبتی در الکل مطلق ولی در ۵ برابر حجم خود الکل ۷۰ درجه حل می‌گردد. با اسانس‌های دیگر و روغن‌های ثابت، بخوبی مخلوط می‌شود. در آب تقریباً غیر محلول است.

اسانس اوکالیپتوس باید در شیشه‌های کاملاً درسته، در محل خنک و همچنین دور از نور و روشنایی نگهداری گردد.

سراکز تجارتي تولید اسانس اوکالیپتوس، اسپانیا و پرتغال است. در این کشورها، اسانس را از *E. globulus* Labill. به دست می‌آورند. در استرالیا، چند نوع مختلف از اوکالیپتوس برای اسانس‌گیری به کار می‌رود و انواع مهم آنها که در تهیه اسانس مرغوب مورد استفاده قرار می‌گیرند دو نوع زیر می‌باشند:

**E. smithii* R. T. Baker و *E. polybractea* R. T. Baker، **E. fruticetorum* F. Von.
 اسانس اوکالیپتوس، ترکیب شیمیائی نسبتاً درهم دارد. شامل الدیئید والریک،

الدئیاد بوتیر یک، بین راست، کامفن، فنفن (Fenène)، نوعی الکل ترینیک به نام پینو کاروئول pinocarvéol، الکل اتیلیک (به مقدار کم)، استات دامیل، یک ماده قابل تبلور به نام اودسمول eudesmol که در غالب گونه های اوکالیپتوس وجود دارد بعلاوه دارای سینئول C₁₅H₁₈O^(۱) یا اوکالیپتول eucalyptol یا کاژه پوتول cajeputol به فرمول C₁₅H₁₈O است.

اسانس اوکالیپتوس، بتفاوت دارای ۶ تا ۸۵ درصد از ماده اخیر است یعنی درواقع باید گفت که سینئول، ماده اصلی تشکیل دهنده اسانس اوکالیپتوس می باشد.

سینئول علاوه بر گیاه مذکور در گونه دیگری به نام *E. amygdalina* Labill. * و در گیاهان متعلق به جنس یا تیره های دیگر مانند *Melaleuca Leucadendron* L. *، *Artemisia cina* Berg.^(۲) و همچنین گیاهان متعدد دیگر که در این کتاب شرح داده شده یافت می گردد.

اسانس اوکالیپتوس حاصل از گونه *E. globulus* باید دارای ۸۰ درصد سینئول باشد. **خواص درمانی** - برگ اوکالیپتوس، که تنها قسمت مورد استفاده گیاه از نظر درمانی است، اثر قابض، تب بر، ضد نزله و ضد عفونی کننده دارد. از نظر قابض بودن عیچ وقت در مصارف داخلی مورد استفاده قرار نمی گیرد و معمولاً به عنوان ضد عفونی کننده است که از آن در استعمال خارج استفاده بعمل می آید.

مصرف اوکالیپتوس در تب های نوبه، بطور محسوس موجب پیدایش بهبودی در بیمار می شود ولی اثر آن از این نظر به پایه گنه گنه نمی رسد و مانند آن قاطعیت ندارد. اوکالیپتوس در رفع حالات نزله ای در برونشیت های ساده یا عفنی که با خروج اخلاط فراوان همراه است، نتیجه مطلوب می دهد. فرآورده های آن مانند اسانس تربانتین عمل می کند. باین امتیاز که مانند آن بخار دهان را بدبو نمی سازد. خاصیت میکروب کشی اسانس آن به پایه ای نیست که در بیماری سل، بدان منظور بکار رود بلکه در این بیماران از نظر تأثیر بروی ترشحات دستگاه تنفس، مورد استفاده قرار می گیرد. مصرف آن در مسلولین باید منحصر به سواردی باشد که بیمار تب نداشته

۱ - سینئول در مبحث دارچین *Canella alla* L. (از تیره *Canellaceae*) شرح داده شده است.

۲ - *Artemisia cina* گیاهی است از تیره *Compositae* که به مقدار ۲۰۰ تا یک درصد سانتونین دارد و در نواحی مختلف ایران در سنه ناسیده می شود ولی گونه اصلی سولد سانتونین نیست. این گیاه در منطقه وسیعی از نواحی بایر و حاشیه های کویر ایران می روید. پراکنندگی آن بیشتر در نواحی مرکزی و جنوبی ایران است.

و فقط منظور، تسهیل خروج اخلاط از سینه و رفع سرفه باشد زیرا وجود اوکالیپتول در اسانس، باعث روان شدن اخلاط و سهولت خروج آن از سینه میگردد.

وجود دو خاصیت توأم قابض و ضد میکروبی که اوکالیپتوس دارد باعث گردیده که در بیماریهای مختلف مجاری ادرار، بیماریهای منشاء نزله و وجود میکروب در مجرای بسول، کلی باسیلوز (*Colibacilose*) و در دستگاه تناسلی زن، بمنظور رفع ترشحات مهبل و غیره از آن استفاده بعمل آید.

از اوکالیپتوس به عنوان معرق در بیماریهای جلدی مزمن، بند آورنده خون در خونریزها و نیرو دهنده سلسله اعصاب در موارد سرگیجه، سکوپ و همچنین ضد تشنج و رفع اسهالهای مقاوم استفاده بعمل می آید. ضمناً ذکر این نکته ضروری است که اوکالیپتوس اثر کم کننده مقدار - قند را در ادرار مبتلایان به مرض قند دارد (*Fauld* و *Trabut*).

در استعمال خارج چون اوکالیپتوس دارای اثر قابض و ضد میکروب است از این جهت جویدن برگ آن در رفع درد لثه دندانها و جوشانده آن به علت دارا بودن تانن فراوان، به صورت لوسیون و پانسمان، در بهبود زخمها و شستشوی حفره های چرکین بدن مانند شستشوی حفره گوش در موارد چرکین شدن، و در التهاب مهبل، واژینیت و غیره اثر مفید ظاهر می نماید.

از اسانس اوکالیپتوس جهت از بین بردن طفیلی ها مانند شپش بدن و البسه نیز استفاده می توان بعمل آورد (*Dr. Sergen* و *Dr. Foley*). اثر ضد باکتری اسانس اوکالیپتوس به به حدی است که اسولسیون ۲ درصد آن، ۷۰ درصد استافیلوکوک محیط را از بین می برد. باید توجه داشت که مصرف بی رویه و زیاد اسانس اوکالیپتوس، باعث ایجاد ورم معده و روده، سردرد، تشنجات، ورم کلیه، پیدایش خون در ادرار، ضعیف شدن رفلکس ها و حرکات تنفسی، پائین آمدن فشار خون و درجه گرمای بدن می گردد.

مصرف مقادیر زیاد تر و بی رویه آن، موجب فلج دستگاه تنفس و پیدایش خفگی و سرگ می شود.

صورت داروئی - دم کرده ۲ تا ۵۰ در هزار برگ به مقدار ۵ تا ۱۰ فنجان در روز گرد برگ مخلوط در یک تیزان به مقدار ۲ تا ۴ گرم در روز به دفعات ۵۰۰ گرمی، به عنوان ضد نزله و ۴ تا ۱۲ گرم در روز به عنوان تب بر - الکل اتور برگ به مقدار ۱ تا ۵ گرم در یک تیزان کاملاً شیرین - عصاره الکلی به مقدار ۵۰۰ تا ۲ گرم - شربت به مقدار ۳۰ تا ۱۰۰ گرم (هر ۲۰ گرم شربت، معادل ۷۰ گرم برگ اوکالیپتوس است - کدکس) - تنظور الکلی $\frac{1}{10}$ که هر ۵ قطره آن یک گرم وزن دارد به مقدار ۲ تا ۱۰ گرم مخلوط در یک پوسیون الکل دار یا گلیسرینه